

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
HUMANITARINIS FAKULTETAS
LIETUVIŲ KALBOTYROS IR KOMUNIKACIJOS KATEDRA

RŪTA BUKELSKYTĖ-JURKAITIENĖ

PALYGINIMAI AUKŠTAIČIŲ TARMĖJE
MAGISTRO DARBAS

Mokslinis vadovas
prof. habil. dr. K. R. Župerka

Šiauliai, 2006

TURINYS

ĮVADAS.....	3
BENDRIEJI ŠNEKAMOSIOS KALBOS BRUOŽAI.....	7
PALYGINIMO SAMPRATA.....	9
AUKŠTAIČIŲ TARMĖS DALYKINIAI PALYGINIMAI.....	11
DALYKINIŲ PALYGINIMŲ STRUKTŪROS ANALIZĖ.....	11
DALYKINIŲ PALYGINIMŲ SEMANTINĖ ANALIZĖ.....	12
Dalykinių palyginimų ekspresyvumas	12
Dalykinių palyginimų vertinamasis aspektas.....	12
Dalykiniai palyginimai pragmatiniu aspektu	13
AUKŠTAIČIŲ TARMĖS MENINIAI PALYGINIMAI.....	14
MENINIŲ PALYGINIMŲ STRUKTŪROS ANALIZĖ.....	15
MENINIŲ PALYGINIMŲ SEMANTIKOS ANALIZĖ	15
Pastovių palyginimų sustabarėjimas, jų santykis su frazeologizmais.....	15
Meninių palyginimų ekspresyvumas, reikšmės struktūra (komponentai).....	19
Meninių palyginimų teminės grupės.....	22
Meninių palyginimų gramatinės funkcijos.....	31
IŠVADOS.....	35
ŠALTINIAI.....	37
LITERATŪRA.....	37
ZUSAMMENFASSUNG.....	40
PRIEDAS. <i>AUKŠTAIČIŲ TARMĖS UZUALINIŲ IR OKAZIONALINIŲ PALYGINIMŲ</i>	
<i>ŽODYNĖLIS</i>	41

ĮVADAS

Šiame magistro darbe siekiama praplėsti šnekamosios kalbos tyrinėjimų lauką.

Be funkcinių stilių aprašų stilistikos veikaluose (J. Pikčilingis *Lietuvių kalbos stilistika*, 1971, 1975; K. Župerka *Lietuvių kalbos stilistika*, 1983), yra lietuvių kalbininkų darbų apie atskirus funkcinius stilius: mokslinį stilių tyrinėja A. Bitinienė, administracinį – A. Bitinienė, P. Kniūkšta, R. Vladarskienė (dokumentų kalba), R. Kvašytė, grožinį – A. Bitinienė, J. Barauskaitė, publicistinį – I. Smetonienė (reklamos tekstai), A. Bitinienė ir kt. Šnekamosios kalbos sritis yra tyrinėta mažai, kitaip negu rusų kalbotyroje, kurioje yra ir specialių veikalų, skirtų šiam stiliui (pvz., Сиротинина О. Б. *Современная разговорная речь и ее особенности*, 1974; Лаптева О. А. *Русский разговорный синтаксис*, 1976; Кожина М. Н. *Стилистика русского языка*, 1983; *Русская разговорная речь*, 1983; Сиротинина О. Б. *Русская разговорная речь*, 1983), be to, lietuvių kalbininkų ji aptariama koku siauresniu aspektu, pvz., leksikos, sintaksės (Kalinauskas, 1974; Šukys, 1964), arba populiariai (Vitkauskas, 1981).

Magistro darbo **objektas** – aukštaičių tarmės šnekamoji kalba.

Nuo seno kalbotyros darbuose skiriamos dvi pagrindinės lietuvių kalbos tarmės – *aukštaičiai* ir *žemaičiai*. Jų pavadinimai siejami su Lietuvos valstybės dalimis. Dauguma mokslininkų mano, kad šie vardai kildintini iš žodžių *aukštas* ir *žemas*. Dabartinę lietuvių kalbos tarmių klasifikaciją 1965 m. pasiūlė kalbininkai A. Girdenis ir Z. Zinkevičius. Tarmės skirstomos pagal balsyno ir kirčiavimo ypatybes. Dviejų pagrindinių tarmių skyrimo požymis – kirčiuotų *uo* ir *ie* tarimas. Aukštaičiai užima rytinę Lietuvos dalį, gerokai didesnę negu žemaičiai. Aukštaitiškai kalba Joniškio, Šiaulių, Kėdainių, Kauno, Jurbarko, Šakių, Vilkaviškio, Marijampolės, Lazdijų, Alytaus, Varėnos, Druskininkų, Vilniaus, Šalčininkų, Molėtų, Ignalinos, Zarasų, Anykščių, Ukmergės, Širvintų, Utenos, Kupiškio, Panevėžio, Biržų, Rokiškio ir kitų apylinkių žmonės (Chrestomatija, 2004, 24, 26, 29).

Darbe autorė nesiekia visapusiškai išnagrinėti aukštaičių tarmės šnekamosios kalbos, darbo **tikslas** – aprašyti šios tarmės šnekamąją kalbą stilistiniu aspektu, t. y. aptarti vieną semantinių figūrų tipą – palyginimus.

Medžiaga analizei imta iš šių leidinių: *Lietuvių kalbos tarmės*, 1970; Kazlauskaitė R. *Šiauliškių patarmės pietinių šnektų tekstai ir komentarai*, 2005; *Vakarų aukštaičiai kauniškiai*

ir Klaipėdos krašto aukštaičiai, 2005; Markevičienė Ž. *Aukštaičių tarmių tekstai*. 1 ir 2 dalys, 1999, 2001.

Darbo **uždaviniai**: 1) aptarti palyginimo sampratą, 2) iš aukštaičių tarmės tekstų išrinkti palyginimus, 3) juos suskirstyti į dalykinius ir meninius, 4) apžvelgti šnekamosios kalbos ypatybes, 5) dalykinius ir meninius palyginimus išanalizuoti struktūros ir semantikos aspektais, 6) meninius palyginimus klasifikuoti į pastovius (uzualinius) ir laisvus (okazionalinius), 7) sudaryti uzualinių ir okazionalinių palyginimų žodynėlį, 8) nustatyti uzualinių ir okazionalinių palyginimų skaičių.

Turimiems pavyzdžiams analizuoti pasirinkti šie tyrimo metodai: **aprašomasis (stilistinė bei semantinė analizė), leksikografinis ir statistinis**.

Darbe aukštaičių tarmė tiriama stiliaus aspektu (autorei daugiausia rūpi semantinis, o ne fonetinis lygmuo), todėl pavyzdžiai yra pateikiami be transkripcijos. Jie transponuoti – užrašyti bendrinei kalbai įprastais rašybos ženklais; tarmės žodžiai ir svetimybės nepakeistos.

Pavyzdžiai rinkti iš buitinių pasakojimų, pasakojamoji tautosaka (t. y. pasakos) praleista. Jei tautosakos elementai yra įsiterpę kalbėjimo akte, jie analizuojami.

Kalbėtojai – vyresniosios kartos žmonės, gimę XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje. Buitinių pasakojimų tematika gana įvairi. Tai prisiminimai iš praeities (baudžiovos laikų, karų, vaikystės, piemenavimo, tarnavimo pas svetimus), pasakojimai apie papročius, įdomius žmones, buities džiaugsmus ir rūpesčius, žemės ūkio darbus, kaimo amatus, bitininkavimą, žvejybą, sodus, miškus, augmeniją, gyvūniją ir kt.

Darbe dažnai pateikiamas palyginimams suprasti būtinas kontekstas. Laužtiniuose skliaustuose rašomi žodžiai, be kurių nebūtų aiški iliustracinio sakinio prasmė. Pavyzdžiai *pakreipiami*, analizuojamasis reiškinytis pabraukiamas.

Aukštaičių tarmės tekstuose rasta pasakymų, iš pirmo žvilgsnio panašių į palyginimus, pvz.: *Jį [kuta] nešioja tris nedėlias po pažasčiu žmogus ir jau tada išeina kaip kokis kaip velnias jau jis, sako* (ATT1, 160), *Ir dar prieš tą karą ant dangaus pasirodė kaip kokia šluota* (ATT1, 102). Iš tiesų žodžiai *kaip kokis*, *kaip kokia* neatlieka lyginamųjų jungtukų funkcijos, todėl konstrukcijos *kaip kokis velnias*, *kaip kokia šluota* nelaikomos palyginimais. Kalbėtojas žodžius *kaip kokis*, *kaip kokia* vartoja jausdamas netvirtumą, nežinojimą, galimybę suklysti; kalboje jie tampa pertarais. Darbe tokie pasakymai, kuriais nelyginama ir kurie dažnai artimi metaforizacijai, neanalizuojami.

Nemažai yra palyginimų, kur tarp lyginamojo jungtuko ir remos įsiterpia rodomasis įvardis *tas*. Šis įvardis, vadinamasis artroidas, arba įvardinis artikelis, yra labiausiai lietuvių

bendrinėje kalboje ir tarmėse paplitęs įvardis (Rosinas, 1996, 72). Viena iš jo funkcijų – reikšti apibrėžtumą. Analizuojamos tarmės palyginimai rodo, kad įvardis *tas* yra bendro pobūdžio pasakymų elementas: jis nesukonkretina, nusako situaciją apibrėžtai ir signalizuoja apie pašnekovų „bendrų žinių fondą“ (žr. ten pat, 67). Kalbėtojas, vartodamas palyginimą su įvardžiu *tas*, parodo, kad tai, apie ką kalbama, yra (turėtų būti) žinoma ne tik jam, bet ir pašnekovui. Kadangi šis įvardis yra glaudžiai susijęs su palyginimo semantika, darbe jis laikomas palyginimo dėmeniu: *Kaip tas vandenėlis nubėgo ir negriš. Jau jis bėga ir bėga. Taip žmogaus gyvenimas. Jau kas nuėjo, negriš* (ATT2, 239), *Aš kaip tas žvirblis: pilvas mano mažinasi, mažiau vis besuvalgau, o jo pilvas atsikišęs į senatvę* (LKT, 212), *[...] pamotė pasiekia [...] ir už dešimt kilometrų įkasti kai toji ledokėlė žmogaus* (ATT1, 210), *[lipu, kišu į drevenę samti] – nelenda. Aš ranką įkišu, o ten širšių būta: viena dzipt, kita dzipt [...] Jau aš leidžiuos kaip tas parašiuotas, kad kuo greičiausia* (LKT, 226), *Kai tie [vaikai] užauga, išskrenda iš savo lizdo kaip tie paukščiai* (LKT, 259), *Blaškaus pavasarį kaip toji paukštė pašauta* (ATT2, 90), *Kaip tas arklys supančiotas, ir aš taip šokinėju* (LKT, 289), *O vakare jie kai tie zuikiai drikt drikt nuo to tvarto* (ATT2, 187), *Pavadino [katiną] ne senobiškai. Taigi kaip tas obuolys toks. Apelsinas. Nei tai vardas, nesuprast* (ATT1, 41).

Nurodant palyginimą susidurta su klausimu: ar lyginimo pagrindas įeina į palyginimo sudėtį¹, pvz., sakinyje *Šaknis juoda, plona kaip ir siūlas* (LKT, 313) palyginimu laikyti *plona kaip siūlas* ar *kaip siūlas*. Kadangi žodis *plona*, nors ir yra glaudžiai susijęs su junginiu *kaip siūlas*, išlaiko savo leksinį ir gramatinį savarankiškumą, neįeina į palyginimą. Tačiau tokiuose pavyzdžiuose, kaip *Nugarą taip sopa, kaip dešimt šunų ado* (LKT, 296) ir *Ir kai taip padarė, kaip ranka atėmė. Nei daktarų reikėjo, nieko* (ATT2, 141), veiksmazodžiai *ado*, *atėmė* neturi savarankiškos leksinės reikšmės ir gramatinės funkcijos (reikšmę įgyja tik kartu su palyginimu), todėl įeina į palyginimą (*kaip dešimt šunų ado*, *kaip ranka atėmė*).

Be įvado, darbą sudaro referatyviniai skirsniai „Bendrieji šnekamosios kalbos bruožai“, „Palyginimo samprata“ ir analitiniai – „Aukštaičių tarmės dalykiniai palyginimai“, „Aukštaičių tarmės meniniai palyginimai“.

Pirmuose dviejuose skirsniuose aptariamieji pagrindiniai šnekamosios kalbos bruožai (būdinga sintaksė, leksika, morfologija), jos santykis su sakytine kalba, su sakytine bendrine kalba, taip pat dalykinių ir meninių palyginimų sampratos. Analitiniuose skirsniuose

¹ Žr. Vosilytė (1972, 99–101).

analizuojami aukštaičių tarmės dalykiniai ir meniniai palyginimai struktūros ir semantikos aspektais.

Darbo pabaigoje pateikiamos išvados, šaltinių ir literatūros sąrašas, santrauka vokiečių kalba ir priedas – *Aukštaičių tarmės uzualinių ir okazionalinių palyginimų žodynėlis*.

BENDRIEJI ŠNEKAMOSIOS KALBOS BRUOŽAI

Kalboje egzistuoja įvairios jos atmainos ir formos. Vienas iš atvejų – tai rašytinė ir sakytinė, arba šnekamoji, kalba. Terminologiškai *sakytinė* ir *šnekamoji* kalba yra skiriamos (Pupkis, 2005, 10): pabrėžiant tam tikrą kalbos reiškimosi pavidalą, priešingą rašytiniam, šnekamoji kalba vadinama sakytine, o kalbant apie buitinių stilių vartojamas terminas *šnekamoji kalba* (Miliūnaitė, 2001, 3).

K. Dolininas (Долинин, 1978, 274, 276) sakytinę kalbą sieja su spontaniškumu, rašytinę su – nespontaniškumu, tačiau pabrėžia, kad spontaniška kalba (*спонтанная речь*) – siauresnė sąvoka negu sakytinė (*устная речь*) (bet kuri spontaniška kalba išreiškiama sakytine forma, bet nebūtinai sakytinė forma yra spontaniška), o nespontaniška kalba (*неспонтанная речь*) – sąvoka žymiai platesnė negu rašytinė (*разговорная речь*) (nespontaniška kalba gali būti išreikšta ir sakytine forma, bet nebūtinai rašytinė kalba nespontaniška). Autorius taip pat nurodo esminį spontaniškos ir nespontaniškos kalbos skirtumą: spontaniška kalba yra iš anksto neparengta, kalbėtojas, pradėdamas frazę, gerai nežino, kuo ir kaip ją baigs, o nespontaniška kalba – parengta, nebūtinai iš anksto parašyta, bet iš anksto sudaryta bent mintyse.

Šnekamoji kalba apima sakytinę bendrinę, taip pat tarmių, miesto, įvairių žargonų kalbą. Kalbotyroje egzistuoja sisteminė funkcinė bendrinės kalbos ir tarmių priešprieša. Bendrinė kalba yra „oficiali, prestižiška ir visoje lietuvių kalbos vartojimo erdvėje funkcionuojanti sistema, o tarmės yra neoficiali (nereprezentatyvi), tik tam tikrose lietuvių kalbos ploto dalyse vartojama kalbos atmaina“ (Pupkis, 2005, 20). Taigi galima skirti bendrinę šnekamąją ir tarminę šnekamąją kalbą.

Nors tipinė šnekamojo-buitinio stiliaus² (*разговорно-бытовой стиль*) reiškimosi sfera yra buitinių santykių sfera, tačiau, matyt, ir bendravimui profesinėje sferoje (bet tik neparengtam ir neoficialiam ir, kaip įprasta, sakytiniam) taip pat būdingos ypatybės, priklausančios šnekamajam stiliui. Bendrieji ekstralingvistiniai bruožai, lemiantys šio stiliaus formavimąsi, yra neoficialumas ir bendravimo laisvumas, tiesioginis kalbančiųjų dalyvavimas pokalbyje, kalbos neparengtumas (dėl to automatiškumas), vyraujanti sakytinė forma, dėl to paprastai būdingas dialogas, nors galimas ir sakytinis monologas (Кожина, 1983, 209). Lietuvių kalbotyroje šiam stiliui pavadinti vartojami tokie terminai: *kasdieninio pašnekėsio*

² Šnekamasis stilius netapatinamas su sakytine kalba (Kvašytė, Župerka, 2006, 75).

(*arba buitinis šnekamasis*) (Palionis, 1964, 14), *kasdieninis buitinis, arba šnekamosios kalbos* (Pikčilingis, 1971, 331), *buitinis* (Župerka, 1983, 111), *šnekamasis* (Šoblinskas, 1987, 175).

Šnekamosios kalbos sintaksės ypatybės lemia tai, jog kalbant žodžiu svarbu, kad klausytojas iškart suprastų pasakytą frazę. Todėl sintaksė paprastesnė, būdingos ne tokios sudėtingos konstrukcijos, dažni bejungtukiai, taip pat nepilnieji, vienanariai, eliptiniai sakiniai, iš sudėtinių sakinių būdingesni sujungiamieji (Pikčilingis, 1971, 333–334). Sakinių nepilnumą lemia šnekamosios kalbos priklausymas nuo situacijos, t. y. nuo konkrečių aplinkybių, kuriomis kalbama. Tik žinant situaciją, pasakymas įgyja prasmę (Šukys, 1964, 11). Tai rodo, kad šnekamoji kalba labai priklauso nuo konteksto ir be jo kartais yra nesuprantama.

Buitiniam stiliui, kurio forma dažniausiai yra sakytinė, labai svarbūs ekstralingvistiniai elementai: gestai³, mimika, kūno judesiai, aplinka ir pan. (Pikčilingis, 1971, 334).

Šnekama be išankstinio pasirengimo, todėl būdingi minties šuoliai, netaisyklinga (t. y. laisva) žodžių tvarka, žodžio ar frazės (norint priminti, akcentuoti) kartojimas, pertarai⁴, gausu pauzių, dvejonų, pasitaisymų. Šnekamoji kalba yra spontaniška: ji planuojama ir kuriama beveik vienu metu, „čia ir dabar“ (Vaičekauskienė, 2002, 62–63; Miliūnaitė, 2001, 3).

Šnekamoji kalba turi sintaksinės raiškos priemonę – ritmomelodiką (ritmas, intonacija ir pauzės), kuri neretai nulemia ir sakinio prasmę. „Šnekantysis savo kalbą gali sulėtinti, išskirti svarbesnes vietas, o ne taip reikšmingas – pasakyti greičiau“ (Šukys, 1964, 10). Visa tai atitinkamai veikia klausytoją.

Buitinio stiliaus morfologijai ir fonetikai būdingos sutrumpintos bei nutrumpėjusios žodžių formos, kitokia daryba, kaityba, pakeisti garsai ar jų junginiai. Leksikoje gausu barbarizmų, žodžiai vartojami „liaudinėmis“ reikšmėmis, pvz., *boba* „žmona“, *liežuviai* „apkalbos“ (Pikčilingis, 1971, 335–336). Šis stilius turi savo hiperbolių, ironijų, epitetų, metaforų, palyginimų.

³ Gestai gali būti verbalinių ženklų ekvivalentai ir komunikacijos procese juos atstoti (pvz., užuot sakę „Taip!“ linktelime galvą (Karaliūnas, 1997, 93).

⁴ Apie pertarus žr. Akelaitis, 2002, p. 3–6.

PALYGINIMO SAMPRATA

Kaip teigia I. Galperinas (Galperin, 1971, 270), dažniausiai vaizdai yra kuriami pasitelkiant metaforas, metonimijas ir palyginimus⁵. Vaizdai gali būti skirstomi į tris grupes: konkrečiuosius (regimuosius ir akustinius) ir abstrakčiuosius (sąryšinius). Vienas iš regimųjų ir rečiau akustinių vaizdų kūrimo būdų yra palyginimas. Lyginamosiomis konstrukcijomis *kai tie zuikiai drikt drikt* (ATT2, 187), *balta kai obelis* (ATT2, 183), *ein kaip puodelis su dviem asom* (LKT, 252) kuriamas regimasis vaizdas, o konstrukcijomis *kai varlė pliaukšterėjo* (ATT2, 263), *staugdami kaip šunys* (ATT2, 250) kuriamas akustinis vaizdas.

Norėdami sugretinti ar palyginti asmenis, daiktus, reiškinius, augalus ir t. t., išskirti, pabrėžti kuriuos nors jų bruožus, juos padaryti aiškesnius, akivaizdesnius, vartojame palyginimą.

Palyginimas nėra tropas (Pikčilingis, 1967, 19), o jo semantika, lyginant su metafora, yra aiškesnė (Župerka, 1980, 25). Palyginimas yra susijęs su metafora: palyginimas sudaro metaforos pagrindą, o metafora yra laikoma sutrumpintu palyginimu (pvz., *Tu esi kaip tulpė* ir *Tu esi tulpė*)⁶.

Yra skiriamos dvi palyginimų rūšys – meninis ir dalykinis⁷.

Meninis palyginimas (*simile*)⁸ ir dalykinis (kasdienis, įprastas) (*ordinary comparison*) palyginimas (sugretinimas) neturėtų būti painiojami. Jie reprezentuoja du skirtingus procesus.

Dalykinis palyginimas nustato dviejų objektų, dažniausiai priklausančių vienai daiktų klasei (ar artimoms klasėms), vienodumo ir skirtingumo laipsnį. Sakinyje *Va mano sūnus, kaip ir aš – tyki labai, neiškalbi, – taip ir anas tykus buvo* (LKT, 338) motina sūnų palygina su savimi; sūnus ir motina priklauso tai pačiai, žmonių, klasei. Kiti pavyzdžiai: *Barščiai su baravykais – kaip ir su skilandžiu* (LKT, 203) (lyginami patiekalai), *Jie [šernai] taip panašūs biškį kad į namines kiaules, ale jau jie ir labai skirtingi* (VAK, 89) (lyginami gyvūnai).

Vartoti meninį palyginimą – tai charakterizuoti objektus, priklausančius skirtingoms daiktų klasėms. S. Gedos eilėraščio eilutėje *Šiuokslėm kvepiantis darbas iš ryto, šiukšliaus rankos raudonos ir kojės. Kaip gandro* (ŽGV, 174) šiukšlius ir gandraus priklauso heterogeninėms objektų klasėms – žmonių ir gyvūnų. Tai rodo, kad palyginimai įtaigiai

⁵ Autorius vartoja terminą *simile*, reiškiantį meninį palyginimą.

⁶ Apie metaforos ir palyginimo panašumą ir skirtumą taip pat žr. Wales, 1991, 421; Galperin, 1971, 138–139.

⁷ Dalykiniai palyginimai gali būti skirstomi smulčiau, net į 7 tipus (žr. Ахманова, 1969, 449–450).

⁸ Pagal Galperin I. R. *Stylistics*. Moscow: Higher School Publishing House, 1971.

sugretina dalykus nepaisant to, kad jie gali būti visiškai tolimi vienas kitam, nesuderinami. Be to, palyginimai pateikia naują objektų supratimą, naują jų vaizdą. Daugiausia meninių palyginimų vartojama grožinėje literatūroje, publicistikoje ir buitineje kalboje (Župerka, 1983, 75).

Meninis (vaizdingas, stilistinis) palyginimas – tai stiliaus figūra, kurios pamatą sudaro ekspresyvus daikto, veiksmo, ypatybės sugretinimas su kitais reiškiniais pagal bendrą (realų ar tariamą) požymį, o **dalykinis lyginimas** tiesiogine reikšme sugretina du reiškinius kokybės ar kiekybės atžvilgiu (Župerka, 1983, 74; KTŽ, 1990, 141), pavyzdžiui, sakiniuose *Išaudžia juosta, tai kaip kasnikas⁹, o grožis!* (LKT, 210), *Degutas skystas kaip vanduo* (LKT, 186) kalbėtojas dalykus vertina kokybiškai.

Kaip teigia V. Ramonaitė (1972, 16), palyginime gali būti gretinami tolimiausių gyvenimo sričių reiškiniai, tačiau juose turi būti daugiau ar mažiau bendra, panašu, asociatyvu. Lyginimo pagrindas gali būti konkretus arba visiškai neapibrėžtas.

⁹ T. y. *kaspinas*.

AUKŠTAIČIŲ TARMĖS DALYKINIAI PALYGINIMAI

Kaip jau minėta įvade, vienas iš darbo uždavinių – aukštaičių tarmės palyginimus suskirstyti į dalykinius ir meninius. Kadangi pagrindinis dėmesys darbe skiriamas meniniams palyginimams, dalykiniai palyginimai apžvelgiami trumpai. Pirma aptariama jų gramatinė struktūra (t. y. lyginamieji jungtukai), po to – semantika (dalykinių palyginimų ekspresyvumas, dalykinių palyginimų vertinamasis aspektas, dalykiniai palyginimai pragmatiniu aspektu).

DALYKINIŲ PALYGINIMŲ STRUKTŪROS ANALIZĖ

Analizuojami aukštaičių tarmės dalykiniai palyginimai¹⁰ turi dvinarę formą su lyginamaisiais jungtukais *negu*, *nei*, *kaip*, *už*:

Pardavėjų daugiau negu pirkėjų (ATT1, 38), *Ką anos duos, kad anos pikčiau* [t. y. *prasčiau*] *gyvena negu mes* (LKT, 225), *Žabos labiau bijodavau negu diržo* (LKT, 215), *Slūželnkykui geriau nei naminykui* (ATT2, 127), *Jų pirkia didesnė nei mūsų* (LKT, 374), *Mes būdavom draugiški, ne taip kaip jūs* (ATT2, 131), *Eik dirbk kaip jis dirba, ir tu turėsi* (LKT, 255), *Ir paskui jinai darydavo burokėlius taip va. Nepjausto kaip, kaip čia pasakyt, kaip barščiam va tokiais va, bet va taip drožte plonai* (Kazlauskaitė, 62), *Jau pabuvus moteris, ji jaunesnė už mane* (LKT, 391).

Lyginamasis jungtukas *kaip* gali būti vartojamas ir reikšme „negu“: *Aš viena daugiau padaryčiau kaip jos keturios* (LKT, 378), *Nu ir tokį berniuką, aš vis jį matydavau, labiau kai visus* (ATT2, 225), *[...] [rupūžė] geriau prijunksta nekaip žaltys [...]* (LKT, 390).

Kiti palyginimai yra reiškiami konstrukcijomis su būdvardžiu *panašus*, su būdvardžiu *panašus* ir lyginamuoju jungtuku *kaip*, su veiksmažodžiu *rodytis*, su aukštesniojo ir aukščiausiojo laipsnio būdvardžiais:

Tai būdavo labai tokie mūsų vaikai visiškai nepanašūs į jūsų (ATT2, 130), *Minkštakauliai kaip žemaitiški blynai panašūs, tik mėsos jiems nereikia* (ATT1, 104), *Tai [balandžių mėsa] panaši kaip vištiena, ale ji skanesnė yra* (LKT, 172), *Mergšė vienuolikos dvylikos metų daugiau į vaikutį atrodo* (LKT, 212), *Jis geriau žino* (ATT2, 142), *Viens puikiau, kits prasčiau valgydavo* (ATT2, 202), *Bažnyčia buvo paprastesnė daug* (ATT2, 63),

¹⁰ Pasirinktuose aukštaičių tarmės tekstuose rasti 202 dalykiniai palyginimai.

Žemaitkiemy nebėra tokios senos. Čia jau aš seniausia visu (ATT2, 82), Baravykai gražūs, iš visu grybų gražiausi (LKT, 250).

Daugiausiai palyginimų yra su lyginamaisiais jungtukais *kaip, už*, taip pat su aukštesniojo ir aukščiausiojo laipsnio būdvardžiais.

DALYKINIŲ PALYGINIMŲ SEMANTINĖ ANALIZĖ

Dalykinių palyginimų ekspresyvumas

Dalykinis palyginimas, kaip loginis lyginimas, kuris tiesiogine prasme sugretina du reiškinius kokybės ar kiekybės atžvilgiu, yra atribojamas nuo meninio palyginimo, ekspresyvaus, t. y. vaizdingo, emocingo, pasakymo. Tačiau dalykinis palyginimas gali būti vaizdingas, meniškasis, pvz., *Pakalnutės žiedas primena varpelį* (Župerka, 1980, 18). Tokių palyginimų rasta ir aukštaičių tarmės tekstuose.

Dalykinis palyginimas susieja dalykus, dažniausiai priklausančius vienai daiktų klasei (ar artimoms klasėms), ir nustato jų vienodumo ar skirtingumo laipsnį, pvz., obuoliai ir uogos, obuolys ir apelsinas, aguonos ir jurginai priklauso augalijos klasei: [...] *prisirenkam tų tokių didelių [...] kaip laukiniai obuoliai, kokios uogos [spalgenos] būdavo* (ATT2, 132), *Pavadino [katina] ne senobiškai. Taigi kaip tas obuolys toks. Apelsinas. Nei tai vardas, nesuprast* (ATT1, 41) *Ir tokios [aguonos] žydi kaip jurginai, oi dideli* (ATT2, 104), *vėgėlės ir varlės bei pelės, žuvėdros ir karveliai – gyvūnijos klasei: Vėgėlės tamsios, galva kaip varlės, spalva kaip pelės daugiau* (LKT, 295), *Dar iš pradžios, kai įsėdom, tai sekė žuvėdros tokios baltos kaip karveliai* (LKT, 185). Tačiau šie palyginimai rodo, kad jais ne tik sugretinami reiškiniai kokybės atžvilgiu, bet ir kuriamas ekspresyvus regimasis vaizdas.

Dalykinių palyginimų vertinamasis aspektas

Labai dažnai pasaulį žmogus pažįsta lygindamas. Palyginimas laikomas vienu iš vertinimo atvejų. Vertinimas gali būti objektyvus, kai vertinimo pagrindas yra vizualiai akivaizdus ir neginčytinas: *Raudonviršis kotą laibesnį turi už baravyko* (LKT, 203), *Motinėle lengva nuo tranų atskirt: ji ilgesnė už traną ir plonesnė* (LKT, 205), *Jau pabuvus moteris, ji jaunesnė už mane* (LKT, 391), ir subjektyvus. Subjektyvūs vertinimai priklauso nuo asmens individualaus požiūrio, įsitikinimų, būdo savybių. Lyginami dalykai kiekvieno žmogaus gali

būti vertinami labai skirtingai: nuomonės gali sutapti arba visiškai viena kitai prieštarauti. Tokiu atveju lyginimo pagrindas yra sunkiai apčiuopiamas, tai neišmatuojamos ypatybės, pvz., grožis: *Baravykai gražūs, iš visų grybų gražiausi* (LKT, 250), *Anties plunksnos už visas geresnės* (LKT, 320), *Seniau tai gražesnės buvo veselijos kaip dabar* (ATT1, 172), *Užvis gražiausiai mano duktė šoka* (ATT1, 114), *Geriausias grybas rudamėsė, gardžiausia uoga žemuogė* (ATT1, 78);

skonis: *Tai tam vakare duoda valgyt pyragą baltą, sviestą, sūrį ir arbatą [...] Taigi geriausias maistas [...] (ATT1, 92), Ir šviežesnė, ilgiau būna, skanesnė su bulvėm duonikė (apie duonos kepimą) (ATT2, 195), Ta sriuba skaniau kai baltyta (Kazlauskaitė, 65), Tai [balandžių mėsa] panaši kaip vištiena, ale ji skanesnė yra* (LKT, 172);

jausmai, emocijos: *Aš į žolelę žiūriu kaip į javus* (LKT, 173), *Aš jau mylimesnio medžio neturiu, sakau, kaip kadagys* (Kazlauskaitė, 45), [...] *mūsų gi, sakau, gi lietuviai išgamos visi. A čia gi geriausi žmonės* (apie rusus) (ATT1, 540).

Kaip rodo pavyzdžiai, dažnai vertinimas reiškiamas vartojant aukštesniojo ir aukščiausiojo laipsnio būdvardžius arrieveiksmius.

Dalykiniai palyginimai pragmatiniu aspektu

F. Kiferis (Кифер, 1985, 339–344) siūlo pragmatinę lyginamųjų konstrukcijų analizę. Autorius pateikia ne vieną pavyzdį; juos interpretuodamas remiasi presupozicija. Presupozicija įeina į sakinio semantiką kaip adresanto ir adresato „bendrų žinių fondas“, kaip jų „išankstinis susitarimas“ (žr. Rosinas, 1996, 60).

Kiferis pavyzdžius pateikia be konteksto, autorius juos laisvai interpretuoja: sugalvoja kontekstą (situaciją), kuris remiasi spėjimu (предположение). Kontekstas gali sukurti naujas lyginamųjų konstrukcijų presupozicijas, tačiau jau esančios (leksiškai apibrėžtos) negali būti pakeistos. Kontekstas gali nulemti lyginamojoje konstrukcijoje esančio būdvardžio semantiką: būdvardis, nebūdamas vertinantis, įgauna vertinimo ypatybių, pvz., *Хоффман был обстоятельнее Шмидта* ir p[lg. *Хоффман был обстоятельнее Шмидта: он убил всю семью*.

Pragmatiniu aspektu analizuojant aukštaičių tarmės dalykinius palyginimus nėra kuriama galima (įmanoma) situacija, yra parodoma palyginimu nepasakyta informacija, žinoma tik kalbėtojai. Pavyzdžiui, pasakymas *Tas vyrelis jos toks pempuitis, [o] ji už mane daug storesnė* (LKT, 215) pagrįstas presupozicija, kad minimos moterys abi yra storos, arba

sakinys *Tik jau ji buvo tokia vangesnė į darbą, tokia jau ji tokia tinginesnė jau* (ATT2, 234) turi presupoziciją, jog ir viena, ir kita yra tinginės; nedidelių skirtumų matymas ir sukuria palyginimą. Savo ir kito protingumo ir išmintingumo lyginimas gali nurodyti į tai, kad abu asmenys yra arba labai protingi, arba atvirksčiai – visiškai neprotingi, neišmintingi: [...] *tai tu, sako, razumnesnė ir už mane* (ATT1, 255).

AUKŠTAIČIŲ TARMĖS MENINIAI PALYGINIMAI

Klasifikuojant meninius aukštaičių tarmės palyginimus remtasi K. B. Vosilytės *Lietuvių kalbos palyginimų žodynu* (1985). Pasirodo, dauguma šios tarmės meninių palyginimų yra užfiksuoti šiame žodyne kaip pastovios, nusistovėjusios, tradicinės kalbos priemonės¹¹. Tokie palyginimai, plačiai vartojami šnekamojoje kalboje, vadinami uzualiniais. Jie nėra laisvai kuriami šnekos akto procese, bet tik atkuriami kalbančiojo sąmonėje.

Analizuojant uzualinius palyginimus, pastebėta, kad vieni jų aukštaičių tarmės tekstuose yra retesni (pasitaikė po vieną ar kelis pavyzdžius), kiti – dažnesni. Tai palyginimai *kaip ažuolas, kaip pasiutęs, kaip šuo, kaip reikia, kaip perkūnas (perkūnija), kaip vėjas(-u)*.

Kita dalis¹² meninių palyginimų yra leksiškai laisvi, situaciniai, laikini, sukuriami kiekvieną kart iš naujo, pvz.:

[...] *per tą tvorą ateina raudonai apsilvilkęs toks kaip, nu kaip ugnies spalvos* (ATT1, 85),

O yra tokia, vadinasi žibulinė, tai visa žiba taip kaip stiklas koks geltonai (LKT, 391),

Kiemas žolėmis apaugęs kai tik pusnyns (LKT, 180),

Ir loja, loja. A balselis kaip zvanelis, kožna kur girdis (ATT1, 39–40),

Anam stulpe buvo gandriukų. Ir nebijo, šakalį meti, tai kaip žmogus pritupia ir vėl stovi savo (ATT2, 162),

Karvę kaip įkanda, tai pereina kaip kalnas. Taip ją išpučia (LKT, 391),

Kai jaunas buvau, kai mano buvo gers kalbos sumetims: kaip ant virbalo kalbaėjo (LKT, 181)¹³.

¹¹ Pasirinktuose aukštaičių tarmės tekstuose rasti 172 pastovūs palyginimai.

¹² Pasirinktuose aukštaičių tarmės tekstuose rasti 125 laisvi palyginimai.

¹³ Visi aukštaičių tarmės tekstuose rasti okazionaliniai, taip pat ir uzualiniai palyginimai pateikiami darbo pabaigoje, priede.

Tai okazionaliniai palyginimai, dažniausiai jie yra spontaniškai sukuriami atskirų žmonių tam tikrose situacijose. Tokie palyginimai, imti vartoti plačiau, gali virsti uzualiniais.

MENINIŲ PALYGINIMŲ STRUKTŪROS ANALIZĖ

Daugiausia aukštaičių tarmės meninių palyginimų yra su lyginamuoju jungtuku *kaip* (*kai*), retesnės konstrukcijos su *lyg*, *tartum*, *atrodo*; jų rasta po kelis ar tik po vieną: *Atsimenu lyg per sapnus* (ATT1, 224), *Viską užmaišėm, mieles taip gražiai sutrupinom. Pažiūrėjom po kurio laiko, tik blizga blizga bačkutėj lyg varlių akys* (ATT1, 55), *Ta ielakštis ilga, pro arklius išeina: iškinkai arklius, tai stovi lyg vamzdis* (LKT, 196), *[Su] ledais labai lijo [...] tiek papylė, kad balta dirva visa buvo tartum tokios kruopos* (LKT, 248), *[...] imi po saują ir meti, tai atrodo – žiežirbos* (VAK, 72).

MENINIŲ PALYGINIMŲ SEMANTIKOS ANALIZĖ

Pastovių palyginimų sustabarėjimas, jų santykis su frazeologizmais

Apie pastovius ir plačiai vartojamus lyginamuosius junginius, kurie skirtini prie frazeologinių, kalba J. Paulauskas (1977, 7), E. Jakaitienė (1980, 106). K. Župerka (1983, 76) tokius pastovius palyginimus, dominuojančius buitinėje kalboje, vadina frazeologiniais palyginimais, arba palyginimais priežodžiais. K. B. Vosylytė *Lietuvių kalbos palyginimų žodyno* pratarinėje (1985, 3) trumpai užsimena, jog „ne visi pastovūs palyginimai laikytini frazeologizmais, nes kai kurie iš jų nėra visiškai sustabarėję“. Taigi keliamas klausimas, kiek tokie lyginamieji posakiai artimi frazeologizmams, koks jų sustabarėjimo laipsnis.

Iš esmės pastovūs (tradiciniai) palyginimai yra laikomi frazeologizmais. J. Pikčilingis (1975, 351–352) kalbėdamas apie struktūrinius frazeologizmų tipus nurodo, kad frazeologizmai gali būti veiksmažodiniai, vardažodiniai ir kt., taip pat poriniai, samplaikiniai ir lyginamieji, arba komparatyviniai. Pastarieji apibūdinami kaip daugiau ar mažiau sustabarėję junginiai, turintys palyginimo formą ir reiškiantys tradicinį lyginimą. E. Jakaitienė (1980, 106–107) visus tradicinius, iš atminties atkuriamus palyginimus laiko frazeologiniais¹⁴, kuriems būdingos visos frazeologinių junginių ypatybės (atkuriamumas, vientisa reikšmė,

¹⁴ Tai „lyginamieji frazeologizmai“ (Jakaitienė, 1980, 106).

pastovi leksinė ir gramatinė sandara, tam tikrų žodžių aplinka), ir priskiria juos prie motyvuotos reikšmės frazeologizmų. Tačiau abu autoriai pateikia keletą lyginamųjų junginių pavyzdžių (*juodas kaip aulas, šaltas kaip ledas, lengvas kaip plunksna, baltas kaip drobė, panašūs kaip du vandens lašai*), kurie rodo, kad dėl per daug aiškaus ryšio su savo dėmenų semantika jie nelaikytini tikrais frazeologizmais, t. y. jiems nebūdingas visiškas (visų dėmenų) perprasminimas.

Lietuvių kalbotyroje pagal žodžių sąsają yra skiriami laisvieji ir nelaisvieji žodžių junginiai. Pirmųjų junginių dėmenys būna susiję sintaksiniu ryšiu ir išlaiko savarankiškas reikšmes, be to, tokio junginio žodžius galima lengvai pakeisti atitinkamais kitais, žinoma, jei tų žodžių semantinis junglumas nėra ribotas. Nelaisvieji¹⁵ žodžių junginiai, nors ir turi sintaksinę struktūrą, yra tiek glaudžiai suaugę, kad dažniausiai turi vieno žodžio reikšmę. Prie jų priskiriami įvairūs sudėtiniai pavadinimai (*Baltoji Vokė*), terminai (*kiškio kopūstai*) ir frazeologizmai (*kiauras maišas* „besotis“) (LKG, 1975, 10).

Pastovūs aukštaičių tarmės palyginimai pagal junginio sustabarėjimo laipsnį ir pagal atskirų žodžių reikšmių santykį su visumos (junginio) semantika klasifikuojami į: a) *idiominius* ir b) *neidiominius*, remiantis tuo, kad idioma laikomas visiškai sustabarėjęs, uždaras frazeologizmas, kurio reikšmė labai nutolusi nuo jo dėmenų reikšmės (Pikčilingis, 1975, 348; Jakaitienė, 1980, 100).

Yra skiriama palyginimo reikšmė – vientisa, apibendrinta viso junginio reikšmė, kurią sukuria junginio komponentai, ir komponentų reikšmė.

Palyginimų *kaip pirštas viena* (parodomas intensyvumas; šis palyginimas atitiktų pasakymą *visiškai viena*, tautologinį junginį *vienu viena, viena viena*) (LKT, 168), *rugiai kaip stulpas* („vešlūs, gražūs, geri“) (LKT, 385), *kaip jūra rugiai* („geri“) (LKT, 173) reikšmė yra nutolusi nuo atskirų žodžių reikšmių: emocijos (vienišumas) siejamos su žmogaus kūno dalimi, augalo vešlumas, gerumas – su negyvu objektu (stulpu) ir gamtos reiškiniu (jūra). Taigi palyginimo komponentai nemotyvuoja jo reikšmės, jie nėra susiję su junginio turiniu. Ir kiti pavyzdžiai (*Ir miežiai pjautini, ir viską, o jis guli kaip maišas* (LKT, 163), *Tokių tankių rugių kaip gyva nemačiau* (LKT, 200), *To medaus kabino kabino kaip košės: būdavo geldas prideda* (LKT, 222), *Rugiai kaip mūras* (LKT, 318), *A jos brolis kostiumą kad nusipirko kai ledą* (ATT1, 107) rodo, kad palyginimai *kaip maišas* („išsidrėbęs“), *kaip gyva* („niekada“), *kaip košės* („labai daug“), *kaip mūras* („geri, gražūs, tankūs“), *kai ledą* („gražų“) yra uždari ir

¹⁵ V. Drotvinas (1987, 59) šio tipo junginius vadina *pastoviaisiais žodžių junginiais*.

labai sustabarėję, t. y. idiominiai pasakymai. Neįmanoma tokių junginių reikšmės aiškinti komponentų semantika. Prie idiominų palyginimų priskiriamas ir istorinės kilmės palyginimas *kaip gudas ežerą „lėtai“ ([...] raukiu [drabužį] kai gudas ežerą* (ATT2, 231). Šiandien sunku šio palyginimo reikšmę susieti su jo dėmenų reikšmėmis, tačiau kadaise šis pasakymas galėjo būti motyvuotas. Pagrindas tokiam palyginimui atsirasti galėjo būti kokie realūs faktai, įvykiai, todėl tokio palyginimo kilmė yra ekstralingvistinė.

Tradiciskai frazeologizmu laikomas pastovus, vientisas ir vaizdingas žodžių junginys, kuriam būdingas visų jo narių perprasminimas (Paulauskas, 1977, 7), o daliniai perprasminimo atvejai, kai tik vienas pastovaus žodžių junginio žodis tame junginyje įgyja specifinę perkeltinę reikšmę (*lengvoji pramonė, sausas vynas, ašara* („labai mažai“) *pieno*), frazeologizmais nelaikomi (Marcinkevičienė, 2001, 82). Nuo laisvųjų žodžių junginių frazeologizmai skiriasi tuo, kad jų reikšmė nėra narių leksinių reikšmių suma (Drotvinas, 1987, 59).

Remiantis šiais kalbininkų teiginiais, galima teigti, kad aptarti aukštaičių tarmės idiominiai palyginimai laikytini frazeologizmais, nes jiems būdingas pastovumas, vaizdingumas, vientisumas ir visų junginio narių perprasminimas.

V. Labutis pateikia trinarę žodžių junginių klasifikaciją pagal žodžių junginių laisvumą, arba suaugimo laipsnį. Kadangi riba tarp laisvųjų ir nelaisvųjų žodžių junginių ne visuomet yra aiški, skiriama ir trečia pakopa – apylaisviai junginiai, kurie yra sunkiai skaidomi ir, nors ir galima tuos dėmenis atidalyti ir atskirti jų pirmines reikšmes, vis dėlto, autoriaus nuomone, tai neįprasta. Tokie junginiai greičiausiai ne kuriami iš naujo, o kaip ir frazeologizmai įsimenami ir atkuriami iš atminties (Labutis, 1998, 52–53). Prie tokių junginių skiriami kai kurie neidiominiai frazeologizmai, kurių bent vienas dėmuo yra išlaikęs semantinį ryšį su pirmine reikšme. J. Barauskaitė (1995, 62) tokius frazeologizmus priskiria prie motyvuotųjų frazeologizmų tipo – frazeologinių samplaikų, vadinamų frazeoloidais¹⁶ (*juokus krėsti, akį užmesti, kvapą gaudyti*). „Frazeologinių samplaikų komponentus sieja pastovumas. Reikšmės perprasminimas, kitas svarbus tipinių frazeologizmų požymis, jiems nebūdingas“ (ten pat). Taigi frazeologinių samplaikų reikšmė yra labai artima jų dėmenų tiesioginėms reikšmėms, o patys junginiai laikomi frazeologijos paribiu, svyruojančiu tarp laisvųjų ir frazeologinių žodžių junginių (Marcinkevičienė, 2001, 82).

¹⁶ Terminą *frazeoloidas* vartoja ir B. Kalinauskas (1974, 22), kalbėdamas apie vienetus, esančius tarp frazeologizmų ir laisvųjų žodžių junginių.

R. Marcinkevičienė (1995, 40) kalbėdama apie stabilius žodžių junginius skiria kolokacijas¹⁷, užimančias tarpinę padėtį tarp laisvųjų ir frazeologinių žodžių junginių. Nuo pirmųjų jos skiriasi dažnesniu vartojimu drauge, didesniu sustabarėjimu, o nuo pastarųjų – iš atskirų jų dėmenų tiesiogiai išvedama reikšmė. Kolokacijų esmę sudaro įprastinis dviejų žodžių vartojimas drauge.

Dalis aukštaičių tarmės pastovių palyginimų taip pat gali būti priskirti frazeologinėms samplaikoms arba kolokacijoms. Šie palyginimai yra vaizdingi, atkuriami iš atminties, tačiau jiems nebūdingas visiškas junginio narių perprasminimas. Palyginti su idiominiiais palyginimais, jie yra laisvesni, o tarp viso pasakymo prasmės ir atskirų žodžių reikšmių juntama akivaizdi sąsaja, pvz., *raudona kaip kraujai* (ATT2, 89) („labai raudona“), *plona kaip siūlas* (LKT, 313) („labai plona“), *kaip pusnis* (LKT, 179) („labai baltas“), *piktas kaip širšė* (ATT2, 205) („labai piktas“), *išbalo kaip drobė* (LKT, 331) („labai išbalos“), *kaip lenta lygūs* (LKT, 75) („labai lygūs“), *raudoni kaip burokai* (LKT, 314) („labai raudoni“), *kaip žvirblis* (LKT, 212) („labai mažas, smulkus“), *šaltas kaip ledas* (ATT1, 215) („labai šaltas“), *nulėkė kaip griausmas* (LKT, 390) („greitai, smarkiai“), *brenda kaip karvė* (LKT, 210) („nerangiai, sunkiai“), *apaukęs plaukais kaip meška* (LKT, 223) („labai plaukuotas“), *zyzia kaip kuisis* (LKT, 156) („įkyriai“).

Be to, palyginimas ir jo reikšmės aprašymas (definicija) yra semantiškai susiję, pvz., *nulėkė kaip griausmas* (LKT, 390) („greitai, smarkiai“), *Čigonas išėjo kaip perkūnija iš sodžiaus: gavęs porą arklių, beatjos tau!* (LKT, 213) („greitai, staigiai“): junginių reikšmės žodžiai *greitai*, *smarkiai*, *staigiai* įeina į žodžių (palyginimų komponentų) *griausmas*, *perkūnija* leksinę sudėtį, nes negyvosios gamtos reiškiniams – griausmui ir perkūnijai būdingas greitumas, smarkumas, staigumas. Tai rodo, kad palyginimo komponentai motyvuoja jo reikšmę.

Kaip teigia V. Vitkauskas (1981, 109), palyginamieji frazeologizmai (pvz., *kaip iš pieno plaukęs* „puikus“, *kaip debesis* „labai piktas“, *kaip dagį pakišti* „suerzinti“), dažnai susidarantys metaforiškai, skiriasi nuo tokių palyginimų, kaip *(sunkus) kaip akmuo*, *(piktas) kaip vilkas*, *(lengvas) kaip musė* ir pan., kurie yra neryškiai vaizdingi, susidarę metonimiškai, jiems būdingas natūralaus ryšio charakterizavimas ir jie nepriskirtini prie palyginamųjų frazeologizmų.

¹⁷ Apie kolokacijas taip pat žr. Marcinkevičienė, 1999, 108–124.

Apibendrinant galima teigti, kad vieni aukštaičių tarmės pastovūs palyginimai, kuriems būdingas visiškas sustabarėjimas, yra laikytini idiominiiais ir priskirtini frazeologizmams, kiti dėl dalinio junginio narių perprasminimo laikytini neidiominiais ir priskirtini frazeologinėms samplaikoms, užimančioms tarpinę vietą tarp laisvųjų ir frazeologinių žodžių junginių.

Meninių palyginimų ekspresyvumas, reikšmės struktūra (komponentai)

Šnekos metu kalbėtojas perteikdamas kokį nors turinį adresatui renkasi kalbos priemonę. Jo pasirinkimas priklauso nuo ekstralingvistinių sąlygų: a) turimų žodyno išteklių, b) požiūrio į kalbamąjį asmenį, daiktą, reiškinį ir c) kalbos aplinkybių. Norėdami labiau paveikti klausytojo emocijas, vaizduotę, vartojame kuo netikėtesnę, atkreipiančią dėmesį, ekspresyvią kalbos priemonę, kuri dažnai turi ir vertinamąjį atspalvį.

Daug kalboje vartojamų žodžių turi tik denotatinę reikšmę (ji sudaro žodžio turinį), pvz., *namas, langas, gėlė*. Tokie žodžiai laikomi stilistiškai neutraliais. Tačiau yra žodžių, kurie šalia denotatinės turi konotacinę reikšmę, t. y. jie teikia papildomą informaciją, jiems būdingas tam tikras atspalvis, nuspalvinimas. Tai ekspresinė leksika, kuri ne tik įvardija, bet ir vienaip ar kitaip charakterizuoja. Ekspresyvi kalbos priemonė parodo subjektyvų kalbančiojo santykį su tikrove, taip pat veikia adresato emocijas, vaizduotę.

Kaip teigia A. Šoblinskas (1977, 66), teksto ekspresyvumui reikšmės gali turėti visos raiškos priemonės: fonetinės, leksinės, darybinės, morfologinės ir sintaksinės; sakininėje kalboje aktualiausias yra žodis ir sakiny (pasakymas).

Svarbiausiais kalbinio ekspresyvumo komponentais laikomi emocingumas, vaizdingumas ir intensyvumas (Župerka, 1983, 19). Kalbinės raiškos būdu realizuojamas vienas arba iš karto keli ekspresyvumo komponentai (Župerka, 2001, 23).

Emocingumas yra jausminis santykis su kalbama tikrove. Jausminį atspalvį akivaizdžiausiai atskleidžia žodžiai su emociine konotacija (Pikčilingis, 1975, 17–20), arba emociiniu komponentu (kuris laikytinas svarbiausiu konotacijos tipu, sukuriantis didžiausią ekspresijos išpūdį): pejoratyviniu, pajuokiamuoju, vulgariuoju, eufemistiniu, maloniniu, patetiniu (Jakaitienė, 1988, 49–55).

Vaizdingumu vadinamas kalbamosios tikrovės (daikto, veiksmo, ypatybės) nusakymas vaizdinėmis priemonėmis (panašumu, analogija). Vaizdingumo raiškai ypač būdingi metafora ir palyginimas.

Intensyvumas yra kiekybinis turinio požymis, tai sustiprinimas ar susilpninimas kalbos priemonėmis. Intensyvinti padeda sinonimai, tautologiniai žodžių junginiai, laipsniavimas, hiperbolė, litotė, kartojimas, išvardijimas.

Yra skiriami subjektyvusis ir objektyvusis ekspresyvumas (Župerka, 2001, 22). Subjektyviuoju ekspresyvumu laikomas išraiškingumas, kylantis iš kalbėtojo emocinio vertinamojo požiūrio į kalbamąjį dalyką. Tokį vertinamąjį pobūdį turi žodžiai (vadinamieji pejoratyvai), neigiamai apibūdinantys žmogų – *mergišcia, bambalius, pajuodėlė*. Žodynuose emocinis vertinimas nurodomas stilistinėmis pažymomis, pvz., *fam., menk., niek., malon., juok.* ir pan. Objektyvusis ekspresyvumas yra toks išraiškingumas, kuris kyla iš kalbos priemonės vaizduojamų regimųjų ir girdimųjų aplinkinio pasaulio ypatybių, veiksmų ar reiškinių intensyvumo (stiprumo), pvz., ėjimo būdą nusakantys veiksmažodžiai *svirduliuoti, klibikščiuoti, kerėplinti* (plg. *eiti*).

Į analizuojamų aukštaičių tarmės palyginimų sememą, be signifikatinės semos, gali įeiti vaizdinė ir emocinė semos.

Emocinė sema, arba emocinis komponentas (Jakaitienė, 1988, 49), reprezentuoja kalbėtojo emocinę būseną, kurią jis patiria pavadindamas tam tikrus objektus. Emocinio komponento pagrindas – teigiamas ar neigiamas emocinis santykis su pavadinamu dalyku. Yra įprasta teigti, kad lietuvių kalboje neigiamas vertinimas išreikštas dažniau nei teigiamas (Jakaitienė, 1988, 51; Gudavičius, 2000, 130).

Vaizdinis komponentas neišreiškia jausminio santykio su pavadinamu dalyku, jis veikia vaizduotę. Tačiau vaizdingumas gali būti susijęs su emocijumu, kai kalbėtojas akcentuodamas vaizdą kartu išreiškia emocijas.

Kalbininkų skiriamas ir trečias komponentas – stilistinis (Barauskaitė, 1982, 20; Jakaitienė, 1988, 56), kurį lemia išimtinis žodžio vartojimas tik tam tikro funkcinio stiliaus tekstuose. Tokiu atveju darbe analizuojami aukštaičių tarmės šnekamosios kalbos palyginimai turi šnekamosios kalbos stilistinę semą. Tačiau darbo autorei priimtinesnė nuomonė kalbininkų, teigiančių, jog stilistinis požymis charakterizuoja visą reikšmę ir neišsijungia į hierarchinius santykius su kitais reikšmės komponentais (žr. Jakaitienė, 1988, 56).

Kaip teigia A. Gudavičius (2000, 121, 122), vertinimas gali būti išreikštas tiesiogiai, pavartojant aksiologiškai žymėtas leksemas, ir netiesiogiai – palyginimais, analogijomis. Vertinimas laikomas vienu iš tikrovės suvokimo ir subjektyvumo aspektų. Šalia subjektyvaus vertinimo yra objektyvus vertinimas, ir jie dažniausiai nesutampa. Subjektyvus vertinimas remiasi emocijomis: kalbėtojas išreiškia individualų, subjektyvų santykį su tikrove. Įdomu tai,

kad patys palyginimo žodžiai aksiologiškai atrodo esantys neutralūs, tačiau jais ką nors apibūdinant įgauna vertybinį aspektą – teigiamą arba neigiamą. Pavyzdžiui, neutralūs žodžiai *arklys, galva, musė, bliūdas* sakiniuose *Burna kaip arklio galva* (ATT2, 93), *Mergiotė nusivoliojo, nusivoliojo pakalnėn ir kapstos kaip musė bliūde* (ATT2, 78) įeidami į palyginimus tampa neigiamai konotuoti¹⁸. Be to, autorius kalba ir apie semantinę figūrą, šiuo atveju palyginimu, reiškiamą dvigubą vertinimą (ten pat, 128). Lygindami žmogų su dagiu (*Jis visą laiką kaip dagis, prieit negali* (LKT, 197) pabrėžiame jo neigiamas savybes – šiurkštumą, atšiaurumą ir kartu išreiškiame neigiamą požiūrį į šį augalą, kuris iš tiesų yra atstumiantis, nepatrauklus (*dagys* „graižaziedžių šeimos piktžolė aštriais dygliais, LKŽ, II, 210).

Aukštaičių tarmės atstovai, vartodami palyginimus:

1. vienu atveju kuria regimąjį ar girdimąjį vaizdą (tai objektyvusis ekspresyvumas): pavyzdyje *Jis paėmė tą kumpį, pririšo ant virvės ir pats – į ratus. Kai važiuoja, tas kumpis kaip šuniukas šokinėja užpakaly* (LKT, 222) kumpis, remiantis formos, judėjimo panašumu, lyginamas su šuniuku; šis sakinytis yra ekspresyvus, nes jis gyvas, vaizdingas, tačiau emocionalumas jam nebūdingas;
2. kitu atveju šalia vaizdingumo atsiranda teigiamas arba neigiamas vertinimas (tai subjektyvusis ekspresyvumas): sakinyje *Jau dabar jumis kaip skruzdėlių neina apsigint* (ATT, 265) palyginimu *kaip skruzdėlių* kuriamas gausumo išpūdis ir išreiškiamas neigiamas santykis su adresatu (*jumis*).

Be emociingumo ir vaizdingumo, palyginimams būdingas ir intensyvumas. Palyginimas gali būti pasitelkiamas siekiant patikslinti konkretaus objekto apibūdinimą, nes asmens, daikto, reiškinių, veiksmo ir pan. savybė yra nepakankamai informatyvi. Tuomet palyginimai sustiprina, suintensyvina kitų žodžių tiesiogines reikšmes. Gali būti sustiprinami būdvardžiai (*suodinas kaip kalvis* (LKT, 381) („labai suodinas“), *šaltas kaip ledas tas bernas* (ATT1, 215) („labai šaltas“), *raudoni kaip burokai* (LKT, 314) („labai raudoni“), *kaip lenta lygūs* (LKT, 75) („labai lygūs“), *ilgas kaip kačerga* (LKT, 266) („labai ilgas“), *sveikas kaip ridikas* (ATT1, 39) („labai sveikas“), taip pat veiksmazodžiai (*Išsiilgo kaip ugnis vandens* (ATT2, 255) („labai išsiilgo“), *Čerški kaip pereklē višta* (LKT, 168) („labai čerški“), *Nusigando žmogus, išbalo kaip drobė* (LKT, 331) („labai išbalo“).

¹⁸ Pavyzdžiai rodo, kad raiškos priemonių ekspresija yra laikina, priklauso nuo konteksto, situacijos; ji vadinama adherentine ekspresija (žr. Šoblinskas, 1977, 66).

Meninių palyginimų teminės grupės

Meniniai aukštaičių tarmės palyginimai klasifikuojami pagal tai, su kuo yra lyginama, t. y. iš kokių tikrovės sferų tarmė renkasi įvaizdžius. Svarbu suprasti, kas aktualu, žinoma pašnekovui. Palyginimuose gausu kaimo žmonių gyvenimo realių (augalai, gyvuliai, ūkio įrankiai, namų apyvokos daiktai ir pan.), negyvosios gamtos reiškinių pavadinimų. Tai rodo, kad gyvūnijos, augalijos pasaulis, apskritai visa gamta aplinkui kaimo žmogui yra gerai pažįstama¹⁹.

Darbe palyginimai neanalizuojami temos aspektu, nes daugeliu atvejų neaišku, kas yra lyginama. Tai lemia tarminių tekstų pateikimas leidiniuose: be rišlių tekstų, nemažai yra nerišlių tekstų (kuriuose neaiškus kontekstas), t. y. atskirų sakinių, jų nuotrupų. Be to, neaiškumų kyla ir dėl šnekamosios kalbos specifikos (nutylėjimai, staigūs minties nutraukimai, minties šuoliai ir pan.).

Analizuojami palyginimai pagal tikrovės sferas skirstomi į šias grupes: 1) *zoomorfizmai* (gyvūnų pavadinimai), 2) *žmogaus ar gyvulio kūno dalių pavadinimai*, 3) *biomorfizmai* (augalų pavadinimai), 4) *negyvosios gamtos reiškinių pavadinimai*, 5) *maisto ir patiekalų pavadinimai*, 6) *buities ir kitų daiktų pavadinimai*, 7) *socialinių grupių pavadinimai*, 8) *mitonimai* (žodžiai, susiję su mitologija), 9) *būsenų, ypatybių, veiksmų ir situacijų pavadinimai*. Toliau nuosekliai nagrinėjama kiekviena grupė.

Zoomorfizmai (86)²⁰

Tai viena iš gausiausių teminių grupių. Pagal tai, kokių gyvūnų vardai minimi palyginimuose, zoomorfizmų grupė skirstoma smulkiau.

Naminių ir laukinių gyvulių vardai

Vartojama nemažai palyginimų su leksema šuo. Šiais palyginimais nusakomi įvairiausi reiškiniai (skausmas, neigiamos žmogaus būdo ypatybės, prasta padėtis ir kt.).

Šuo simbolizuoja draugystę, prisirišimą; tai vienas pirmųjų žmogaus prijaukintų naminių gyvūnų, ištikimai jam tarnaujantis. Tačiau daugelis palyginimų rodo ką kita: šuo atsiduria kone prasčiausiai vertinamoje vertybių skalės vietoje. Pašnekovas, įvardydamas neigiamus tikrovės dalykus, juos susieja su šunimi (*Būdavo piemenuks tai kai šuns vietoje* (ATT2, 177), *Nugarą taip sopa, kaip dešimt šunų ado* (LKT, 296), *Žmogus kaip šuo prie visko priprant: į pradžių cyp, o paskui – tyl* (LKT, 178), *Kojos suskilę kaip šunies, suskirdę* (LKT,

¹⁹ „Kalbos leksikos pobūdį, be abejo, formavo pats kaimo bendruomenės gyvenimas, kur kiekvienam viskas žinoma, kur kalbama atvirai, nesivaržant“ (Vitkauskas, 1981, 5).

²⁰ Prie kiekvienos teminės grupės pavadinimo skliaustuose nurodomas tos teminės grupės palyginimų skaičius.

216). Neigiamą santykį su šiuo gyvūnu gali būti nulėmę tai, kad šuns veiksmai neretai būna beprasmiški, betiksliai, daromi iš inercijos (pvz., lekiojimas iš vienos vietos į kitą, ilgas, erzinantis lojimas). Palyginimais *Pas mumis mušės kaip šunys* (LKT, 221), *O dabar pešas kaip šunys* (ATT2, 200), *Išsišiepė prieš mane kaip ir šuva prieš karštą akmenį* (ATT1, 109) nusakomos neigiamos žmogaus būdo ypatybės. Kaip nurodo A. Gudavičius (2000, 94), lietuvių kalboje išreikštas labai neigiamas požiūris į šunį. Šuniui priskiriamos tokios savybės kaip išūlumas, bailumas, užsispyrimas, godumas, šiurkštumas, kvailumas, piktumas ir kt.

Asmuo pejoratyviškai apibūdinamas vartojant ir kitų naminių (*karvė, veršis, ožys, kralikas*), taip pat laukinių gyvulių pavadinimus, kuriais nusakomos ir fizinės, ir psichinės charakteristikos: *Kudlom apsileidęs kaip žvėris koks, nu* (ATT1, 47), *Brenda per balas kaip karvė* (LKT, 210), *A tas toks va šite va ant žmogų niekai, vai kaip, kai veršis badyt* (ATT1, 78), *Bliauna kaip ožys pjaunamas* (LKT, 156), [...] *turėjo po aštuoniolika vaikų, po dvylika. Tai dabar vienas, du ir gana. A tada, aš nesuprantu, kai kralikai* (ATT1, 110). Palyginimais *Laksto kai avela uodegon įkirpta* (ATT1, 109), [...] *į šokius ateina tokis nu gal šešiolikos metų, taigi bernai būt paėmę kaip katuką ir išmetę* (ATT1, 193), *Parsinešu namo, įsidedu, pasikavoju. Žiūri ir mano vyras kai katinas, kad ir jam duočiau* (ATT1, 203) ironizuojama; posakiu *Myli kaip karvė teliuką* (ATT1, 200) reiškiamas jausmų stiprumas.

Stambiais naminių gyvulių pavadinimais nusakomas emocijų stiprumas (*Rėkiau kaip galvijais, tai nuvežė ligoninėn* (LKT, 294), išorinis tvirtumas, stiprumas, grožis (*Briedis yra kaip veršis didžiausias, gražus drūtai [...]* (LKT, 346), *Jis sunkus kaip arklys* (LKT, 386), *Atvežė man. Dabar nupenėjau [katina], kaip jautis, riebus, storas, kudlotas* (ATT1, 41), prasta padėtis (*Sugrūdo visi visus, kaip gyvulius uždarė, ir baigta* (ATT1, 53), *Ale blynai jau, daugumiausia ruginiai va. Taip va sumalta kaip kiaulėm* (ATT1, 147), *Per dieną kojos nušlapę, ausys išlenkė kaip asilui [...]* (LKT, 216), o smulkesniais gyvuliais – bailumas, naivumas (*Perkūnas kaip trinkteri, tai jis kaip ėriukas burena* (LKT, 212), *Bėga kaip nuo vilko avis* (LKT, 373), *Visos pašokom, visos kaip avelės kampan, ir stovim visos. Vėl laukiam, kada gros* (ATT1, 86).

Paukščių vardai

Paukščių, kaip naminių ir laukinių gyvulių, vardais išreiškiamas teigiamas ir neigiamas požiūris. Pejoratyviškai apibūdinama žmogaus kalba (*Burbuliuoja kaip tetervinas krūmuos* (LKT, 156), *Čerški kaip pereklė višta* (LKT, 168), *Tos moterėlės čirška kaip svirplys* (LKT, 296), vidinės savybės (*Kai pelėda ūlyčias ana apskraido ir nešioja pletkus* (ATT1, 107), *Ruošis ruošis kai kėkštas už marių šiktų* (ATT1, 109). Paukščių pavadinimais nusakoma prasta

(*Tai sveikata: kaip pas vištas* (LKT, 168) ar nieko verta padėtis (*Pasikapstė bernelis kaip višta po šiukšlyną [...] (ATT1, 42), Galų gale nuprovijo abu, kad iš šito bernioko nepadarysi nieko kaip iš gaidžio dziegarnyko* (ATT1, 42). Iš pavyzdžių matyti, kad daugiausia neigiamų emocijų nukreipta į vištą. Turbūt tokį požiūrį nulemia niekuo ypatingai neišsiskirianti šio paukščio išvaizda, taip pat nuolatinis knisinėjimas po žemę ieškant kokio grūdelio; žmogui tokia „veikla“ atrodo menka, prasta.

Palyginimas su žvirbliu, jo mažumu rodo, kad kalbėtojas šiek tiek ironizuoja, tai subtili pašaipa: *Aš kaip tas žvirblis: pilvas mano mažinasi, mažiau vis besuvalgau, o jo pilvas atsikišęs į senatvę* (LKT, 212), *Lakštingalas nėra didelis: kaip žvirblio spirgas jisai yra* (LKT, 177). Pavyzdyje *Ir bėga juodos dienos viena paskui kitą vydamos. Ir vaikštinėju kaip žvirblis, dar kol vanagas nenusinešė* (ATT2, 171) atskleidžiamos seno žmogaus nuotaikos, mirties nuojauta. Žmogaus gyvenimas siejamas su skrajūnų gyvenimu: žvirblis, kaip mažas, bejėgis paukštis, tapatinamas su žmogumi, o plėšrus paukštis vanagas – su mirtimi.

Kiti pavyzdžiai atskleidžia teigiamą požiūrį į paukščius, jie laikomi gerumo, santarvės, gražumo pavyzdžiu: *Kaip kregždės [su žmona] lizdą lipdėm, lipdėm. Numirė [žmona], dabar [marti] tik kokį žodelį vapteli* (LKT, 181), *Seniau gi gano visi vaikeliai ir tik skamba gi laukas, kaip gražiai visi gieda. Visokias giesmeles, gi kaip vieversėliai* (ATT1, 159).

Palyginime gali būti ir nenurodytas konkretus paukštis; vartojamas hiperonimas *paukščiai* (*Ūkininkų būdavo visokių: juk žmonės taip margi kaip girios paukščiai [...] (LKT, 187), Kai tie [vaikai] užauga, išskrenda iš savo lizdo kaip tie paukščiai* (LKT, 259). Šiuose pavyzdžiuose sunku išvelgti kokį nors akivaizdų vertinimą, kalbėtojas lygindamas žmogų su paukščiais labiau nori parodyti jų glaudų ryšį, gyvenimo paralelumą; jam svarbu pasakyti vaizdingai. Žinoma, subjekto požiūris jaučiamas, ir jis greičiausiai yra teigiamas.

Be naminių ir laukinių gyvulių, paukščių pavadinimų, aukštaičių tarmės atstovai palyginimuose vartoja ir *roplių, žuvų, kitų vandens gyvūnų, taip pat vabzdžių, vabalų pavadinimus*.

Smulkiųjų gyvūnų pavadinimais pejoratyviškai apibūdinamos neigiamos vidinės žmogaus savybės: *Žiūri kai rupūžė akysna* (ATT1, 109), *Zyžia kaip kuisis* (LKT, 156), *O tėtis tai piktas kai širšė buvo* (ATT2, 205), *Ko vaikščioji kaip voras kuprą papūtes?* (LKT, 178), *[...] pamotė pasiekia [...] ir už dešimt kilometrų įkasti kai toji ledokėlė žmogaus* (ATT1, 210).

Kiti pavyzdžiai rodo, kad palyginimu kalbėtojas ne tiek vertina, kiek kuria vaizdą (*[...] vakare tik parsivilkdavau kaip vėžys atbulas* (LKT, 216), *Neša už rankos kaip vorą balan* (LKT, 314), *Aš moku plaukt atapakalas kaip vėžys* (LKT, 318), *Kai bičių spiečiaus įgeltas*

pašoko Petras (ATT1, 195), Užėjo vokiečiai – kaip skruzdėlynas virba, taip yra jų (LKT, 283) arba sustiprina esamą situaciją (*Pastovėtum biskutuką: akys raudonos kaip mekšros* (LKT, 211), *A riebumas karvės kaip lynas* (ATT1, 105).

Žmogaus ar gyvulio kūno dalių pavadinimai (27)

Kalbėtojas vartodamas palyginimus su kūno dalių pavadinimais išreiškia vidinę būseną – vienišumą (*Gyveni kaip pirštas viena* (LKT, 168), neigiamą požiūrį į kitą žmogų (*Imi kaip atbulom rankom* (LKT, 197). Nedidelėmis kūno dalimis – pirštu, delnu – nusakomas mažumas (*Bet kiek jų suvalgo, kaip pirštas tokį gabaliuką* (ATT2, 228), *Trobas pastatydavo su kirviu, langeliukai – kaip delniukas* (LKT, 279).

Kitais somatiniais palyginimais siekiama sustiprinti, suintensyvinti veiksmą (*Kiti pradėjo juoktis, o tas tilo nutilo kaip liežuvį pririšęs* (LKT, 208), *Aš gi tau nespėjau pasakyti, gi tu išlėkei kaip akis išdegus* (ATT1, 57–58), spalvą (*[...] suvarė Nemunan, sušaudė. Tai Nemune buvo kaip kraujas vanduo* (ATT2, 244), išorines ypatybes (*Vienas žmogus buvo iš Linkuvos išvežtas [...] parvažiavo kai skeletas* (ATT2, 153).

Vartojant gyvūnų kūno dalių pavadinimus – *galva, akys* – kuriamas ekspresyvus regimasis vaizdas; žodžiai *arklio* ir *varlių* palyginime tampa stiprinamaisiais žodžiais: *Burna kaip arklio galva* (ATT2, 93), *Viską užmaišėm, mieles taip gražiai sutrupinom. Pažiūrėjom po kurio laiko, tik blizga blizga bačkutėj lyg varlių akys* (ATT1, 55).

Kaip rodo pavyzdžiai, kūno dalių pavadinimais dažniau nusakomos išorinės, o ne vidinės charakteristikos.

Šiai teminei grupei galima priskirti palyginimus, kuriuose minimi žodžiai yra susiję su žmogaus pasauliu, jo gyvenimu: *A kai stoja vyras, tai kaip vyras, žinau, kad atsistojau ir stoviu* (ATT1, 37), *Bitės kaip žmogus. Geriau nei žmogus, prižiūrėti reikia* (ATT1, 183), *Anam stulpe buvo gandriukų. Ir nebijo, šakalį meti, tai kaip žmogus pritupia ir vėl stovi savo* (ATT2, 162), *Nuo dvylektai susirenkat, vaikščiojat kampais ir tai nepašokat kaip žmonys* (ATT1, 193), *Kaip motkos pagimdytas parlėkė nuogas* (ATT1, 196), *Kai negirtas, tai būdavo žmogus kaip žmogus [...]* (ATT2, 132).

Biomorfizmai (26)

Aukštaičių tarmės atstovai palyginimus su biomorfizmais dažniausiai vartoja reikšdami teigiamą vertinimą: *Šit ir atlėkė didi kumpanija, visi gražiai apsirėdę kaip darže lelija* (LKT, 150), *Aš sveika kaip lelija, ir nelįskit jūs* (ATT2, 194), *Lubinus augina dėl mėšlo: apari,*

išauga rugiai kaip lazdynas (LKT, 224), *Vyras kaip ažuolas buvo, o tik susisuko, ir nēr* (LKT, 200), *O aš drūta kai liepa, sveikata mano gera* (ATT2, 194), *Mano mama numirė aštuoniasdešimt dviejų metų, o su visais dantimis, kaip su liepom – rodos, tai šiūdien sudėti* (LKT, 367), *Ale visas raudonas, matosi, sveikas kaip ridikas* (ATT1, 39).

Žmogui neigiamai apibūdinti vartojami prastų, menkų, nenaudingų grybų pavadinimai *musmirė, lepšis*, jie nusako ištižimą (*Nuleipęs kaip musmirių persiėdęs* (LKT, 168), silpnumą (*[...] tos kojos kaip lepšiai ir rankos, nieko nevaldo* (ATT2, 87), taip pat vidinę būseną (*Paniurę visi vaikšto, kai kokių musmėrių apsiėdę* (ATT1, 130). Šiurkštus, nemalonus žmogus gretinamas su dagiu: *Jis visą laiką kaip dagis, prieit negali* (LKT, 197).

Kituose pavyzdžiuose ryškus teigiamas ar neigiamas vertinimas nejaučiamas, jiems daugiau būdingas vaizdingumas, t. y. vaizdo kūrimas pagal formos (*Panelytei akys kaip cibuliai išvirto* (ATT1, 38), *Akys kaip spanguolės* (LKT, 180), *Aš vaikštau tiesi kaip smilga* (ATT2, 155), spalvos panašumą (*Katros šviesios, tai tiesiog kasos tai kaip linai [...]* (ATT2, 131), *Visi raudoni kaip burokai, o kad perpjautum, tai visi kaip sniegas* (LKT, 314).

Kaip rodo analizuoti pavyzdžiai, yra nemažai palyginimų, kuriais žmogus siejamas su gyvūnu, augalu: jie yra įvairių žmogaus būdo, fizinių ypatybių simboliai. Ryšys gali būti teigiamas arba neigiamas (pejoratyvai), pvz.: *sunkus kaip arklys* (LKT, 386), *dirba kai arklys* (ATT2, 174), *piktas kai širšė* (ATT2, 205), *atbulas kaip vėžys* (LKT, 216), *sveikas kaip ridikas* (ATT1, 39), *tiesi kaip smilga* (ATT2, 155). Daugelis šių posakių tampa stereotipais ir yra laikomi klišėmis²¹ (Galperin, 1971, 166, 175).

Negyvosios gamtos reiškinių pavadinimai (36)

Dauguma šios grupės palyginimų nepasižymi emociingumu, jiems būdingas vaizdingumas ir intensyvumas.

Dauguma jų nusako veiksmo būdą ar intensyvumą:

Čigonas išėjo kaip perkūnija iš sodžiaus: gavęs porą arklių, beatjos tau! (LKT, 213), *Kai priėjau duris, tai kaip perkūnas išlėkiau pro duris ir atlėkiau pas dėdę* (LKT, 313), *[...] tai tie arkliai davė taip kaip iš perkūno. Toks dulkių debesis tik pakilo ir jau jų nematyt* (ATT2, 205), *Žiūriu, kad lekia šieno vežimas kaip vėju* (LKT, 367), *Šnerves išpūtęs, uodegą laibą iškėlęs, tas arklys ir lekia kaip žaibas* (LKT, 272), *Tada durimi kaip daviau ir pats per kluonieną; sakytume, kaip griausmas nulėkė* (LKT, 390), *Jis senoviškas šokėjas: būdavo kad*

²¹ Anglų kalbos pavyzdžiai: *sly as a fox, busy as a bee, to work like a horse, blind as a bat* (Galperin, 1971, 166).

streptels, kad apsisuks ant vienos kojos – net žemė linksta, eina kaip vėjas; dabartės bernai nepašoks taip (LKT, 380), *Gaspadinė kaip dūmas iš gryčios* (ATT1, 37–38), *Žandai dega kai ugnis, raudona ašei tada [...] (ATT1, 114), Tai kai pasakė, kad miršta bobutė, tai mes kai šokom kaip ant ugnies užmesti* (ATT1, 127), *Kaip saulė nusileidžia, taip amžius praeina* (LKT, 223), *Ponia nugarmėjo ton upelin ir praskindo kaip kiaurai žemėn su visa kuo* (ATT1, 143), *Praėjo taip greit laikas, kaip vanduo upe nutekėjo* (ATT1, 169), [...] *visa kakta šlapia. Plaukai, sako, kaip iš vandens ištraukti* (ATT1, 215).

Kalbėtojas vartodamas palyginimus su negyvosios gamtos reiškinių pavadinimais kuria vaizdą, susiedamas dalykus pagal spalvos (*Visi raudoni kaip burokai, o kad perpjautum, tai visi kaip sniegas* (LKT, 314), *Kiemas žolėmis apaugęs, kai tik pusnys* (LKT, 180), *Ji tokia: nė saulės nudegus, nė nieka, kaip pusnis – kur tu galėjai būt visą vasarėlę* (LKT, 179), [...] *per tą tvorą ateina raudonai apsilkęs toks kaip, nu kaip ugnies spalvos* (ATT1, 85) ar formos panašumą (*Pečius kūrenas – aukštinį pradaro ir vaikščioja dūmai kaip debesys* (LKT, 164), *Karvę kaip įkanda, tai pereina kaip kalnas. Taip ją išpučia* (LKT, 391).

Tik keli palyginimai rodo kalbėtojo teigiamą (*A jos brolis kostiumą kad nusipirko kai ledą* (ATT1, 107), *Kaip jūra mūsų lauke rugiai* (LKT, 173) ir neigiamą vertinimą ([...] *tai šaltas kaip ledas tas bernas* (ATT1, 215), *Ji tokia: nė saulės nudegus, nė nieka, kaip pusnis – kur tu galėjai būt visą vasarėlę* (LKT, 179), *Išsiilgo kaip ugnis vandens* (ATT2, 255).

Maisto ir patiekalų pavadinimai (9)

Šios teminės grupės pavadinimai vartojami nurodant kokybines charakteristikas (*Sausas kai cukrus* (ATT1, 109), *Ot, kaip kruopą padirbsiu, sušyli, o įsinori vandens* (VAK, 159), gausumą, gajumą (*To medaus kabino kabino kaip košės: būdavo geldas prideda* (LKT, 222), *Ir augo [šuniukas] kaip ant mielių* (ATT1, 167), taip pat jausmų ir emocijų stiprumą (*Meilė kaip alkanam duona* (ATT2, 114), *Nusibodai tu man kaip žalia mėsa su šungrybiais* (ATT1, 200).

Kiti pavyzdžiai rodo, kad kalbėtojas palyginimu susieja dalykus pagal formos panašumą: lietus su ledais primena kruopas, o skaudanti, ištinusi koja – duonos kepalą (*[Su] ledais labai lijo [...] tiek papylė, kad balta dirva visa buvo tartum tokios kruopos* (LKT, 248), *Pirmutiniai ratai gerai perėjo, nu, o paskutiniai ratai nukrito nuo tilto, ir aš nukritau. Atsikėliau rytą, – tą vakarą nejaučiau, – atsikėliau: kad koja kaip kepalas!* (LKT, 190–191).

Buities ir kitų daiktų pavadinimai (61)

Dauguma palyginimų yra kuriamas vaizdas pagal formos (a), spalvos (b) panašumą:

(a) [...] kviečius gyvatė gulėjo kai kačerga (ATT1, 105), [...] ten kaip maišas tiesiog tas [veršio] pilvas (Kazlauskaitė, 61), [...] tiek subadyti būdavo [padukai], kad duobutės kai tarka (ATT2, 170), Ateidavo tai kits be rankų, kits be kojų. Subintuoti kai kočėlai (ATT2, 201), Priėjo storas, pilvotas kaip bačka ponas (ATT1, 38), A kumelė didelė kai pečius, eik, kaip traktorius (ATT1, 105), A Trumpicko kojos kai viedrai, pusė undaroko ant kojos užvyniotum (ATT1, 106), Šaknis juoda, plona kaip ir siūlas (LKT, 313), Tie storgaliai tu šiaudų būdavo kad tie kai lenta lygūs! (VAK, 75), Dabar kaip ir kabliai abudu jai pirštai (LKT, 313), Įlipu, kišu į drebę samtį – nelenda. Aš ranką įkišu, o ten širšių būta: viena dzipt, kita dzipt [...] Jau aš leidžiuos kaip tas parašiuotas, kad kuo greičiausia (LKT, 226), Tik ilgas kaip baslys užaugo (ATT1, 42), Pasakyta namo negrižt tuštieiems kaip barabanam (ATT1, 42), [...] imi po saują ir meti, tai atrodo – žiežirbos (VAK, 72), Žiūriu, anos prie parko stypsoja kaip kamuoliai (ATT1, 47);

(b) Suodinas kaip pečiaus kakta (LKT, 374), Nusigando žmogus, išbalo kaip drobė (LKT, 331), [Juodvarniai] juodi kaip nedėguliai (LKT, 320), O yra tokia, vadinasi žibulinė, tai visa žiba, taip kaip stiklas koks geltonai (LKT, 391).

Šie pavyzdžiai yra ekspresyvūs, nes jiems būdingas vaizdingumo komponentas. Kalbėtojas ne tiek vertina, kiek kuria vaizdą, sustiprinantį jau esamą situaciją. Palyginimais gali būti apibūdinamas veiksmo būdas, intensyvumas; juose vertinamasis aspektas ryškesnis:

Taip ana sukos apie jį kaip verpstė (ATT1, 76), Sako, nutirpo visa, rankas, kojas pakirto, stoviu kaip ant adatų (ATT1, 100), Sopa galva, verda kaip puode (LKT, 379), Snapu užkliuvo už kelnių kalašiu, kaip britvu perrėžė (ATT1, 38), Dėdė kaip skepetu per ežerus ir nuėjo (ATT1, 214), Grasilia ir sudiev nepasakius, taip ir šovė pro duris kaip kulka (ATT1, 57), A kumelė didelė kai pečius, eik, kaip traktorius (ATT1, 105), Pradėjo šonai durt, dūrė kaip šakalys (ATT1, 113), Kaip tik numetė ta švėbelį ant spalų, tik pūst kai paraks į visas puses! (VAK, 64).

Kiti palyginimai rodo, kad šalia vaizdingumo atsiranda teigiamas arba neigiamas vertinimas. Ironiškai, pikta, pašaipiai apibūdinamas žmogus – jo veiksmai, būsenos, išorinės ypatybės:

Smagus kaip apatinė girnopusė (LKT, 346), Ir miežiai pjautini, ir viską, o jis guli kaip maišas (LKT, 163), O dabar tai, aš ir kalbu, kaip ir šlapiu maišu pritrenkti visi va tokie (ATT2, 127), Dabar negroja, negroja niekas. Dunksi ir dunksi, ir dunksi kaip ubašlaitė

(ATT1, 145), *Aš vis tiesiog į akis pasakiau: – Ko jūs lipat viena ant kitos kai trepais?* (ATT2, 171), *Dabar anys kaip va kokiam, žinai, šiltadaržy užugdyti* (ATT1, 128), *A kaip kliūna kokia didžiakokė, tai tada jau. Kita kūda labai kaip šakalys* (ATT1, 144), *Aš jį kelias dienas tai mačiau girtą kaip šliurę* (ATT2, 265).

Teigiamo vertinimo pavyzdžių mažiau; jais reiškiamas teigiamas požiūris ne tik apie žmogų, bet ir apie augalus:

Smarki mergaitė kaip sprogelė (LKT, 374), *Sudėk plaukus, tai būsi kaip lėliukė* (ATT1, 221), *Rugiai kaip stulpas, nei vienais metais nebuvo tokie – ir laukas nemėžtas, ir neuždarbuitas kaip reikia* (LKT, 385), *Rugiai kaip mūras* (LKT, 318).

Palyginimais su daiktų pavadinimais nurodomos ne tik išorės ypatybės, bet ir psichinės charakteristikos (a), apibūdinama žmogaus kalba (b).

(a) *O aš tai gimus kaip šaukštas. Niekam verta, sakau* (ATT2, 123), *Susiraukęs kai Kavarsko vyža* (ATT1, 109), *[...] man kaip su koku kuolu davė man* (ATT1, 209);

(b) *Pasakė, kaip kirviu nukirto* (LKT, 294), *Kai jauns buvau, kai mano buvo gers kalbos sumetims: kaip ant virbalo kalba ėjo* (LKT, 181), *Plepa kai nemuna puodas* (ATT1, 109).

Kalbėtojas pavadindamas tikrovę neretai susieja tarp savęs nesusiejamus, tolimus dalykus. Palyginimais, kuriuose yra gyvūnų, augalų, kūno dalių, negyvosios gamtos reiškinių, maisto ir pan. pavadinimų, atskleidžiama asmens psichikos būseną, pvz.: *Myli kaip karvė teliuką* (ATT1, 200), *O tėtis tai piktas kai širšė buvo* (ATT2, 205), *Gyveni kaip pirštas viena* (LKT, 168), *Paniurę visi vaikšto, kai kokių musmėrių apsiėdę* (ATT1, 130), *Išsiilgo kaip ugnis vandens* (ATT2, 255), *Meilė kaip alkanam duona* (ATT2, 114), *Nusibodai tu man kaip žalia mėsa su šungrybiais* (ATT1, 200). Iš pavyzdžių matyti, kad tai, kas abstraktu (jausmai, emocijos), keičiama tuo, kas konkrečiu (karvė, širšė, pirštas, musmėrė, ugnis, duona, mėsa). Daugybė svarbių mums sąvokų yra abstrakčios arba mūsų patyrimo sunkiai fiksuojamos (pvz., jausmai, laikas), todėl norėdami jas įtvirtinti sąmonėje turime pasinaudoti ryškesnėmis sąvokomis, pvz., daiktų, gyvūnų (Gudavičius, 2000, 88).

Socialinių grupių (luomų, socialinės padėties, profesijų, užsiėmimų, tautybių) pavadinimai (11)

Neigiamą konotaciją gauna prestižinių ir neprestižinių, garbės nedarančių luomų, užsiėmimų ir pan. pavadinimai: *Išsipustė kaip ponai* (ATT1, 41), *Įdėjo tą dviratį mano bagazin, mane parvežė kaip poną, išlaipino* (ATT1, 221), *Pusantrų metų kai vagis pašalėm*

vaikščiojau (ATT1, 227), *Kaip jau jie prilesa [aguonu], tai kokio to pieno prigeria, tai ir guli [žąsiukai] kaip narkomanai negyvi* (ATT1, 191), *Vaikščioja suodinas kaip kalvis* (LKT, 381).

Šiai teminei grupei galima priskirti palyginimus su pavadinimais, nusakančiais žmogaus šeiminių statusą: *Gyvenu kai prie marčiom* (ATT1, 109), socialinę padėtį: *Jis buvo kaip kankinys kokis, jau jo likimas toksai turbūt* (ATT1, 165).

Palyginimas su kitos tautybės pavadinimu rodo, kad savas visada yra suvokiamas kaip geresnis, vertingesnis, teisingesnis ir pan. nei svetimas ([...] *raukiu [drabužį] kaip gudas ežerą* (ATT2, 231). Kalbėtojas, neigiamai apibūdinamas žmogaus veiksmo būdą, t. y. lėtą darbą, nurodo ne lietuvį, o gudą, taip blogąsias savybes priskirdamas kitai tautai.

Mitonimai (9)

Rasta palyginimų su žodžiais, kurie susiję su folkloru, mitologija. Palyginimuose minimi mitonimai *velnias*, *dvasia*, *ragana*, *slibinas*. Dažniausias mitonimas yra *velnias*. Mitologinio pobūdžio palyginimai yra vartojami daugiausia reiškiant neigiamą vertinimą (*Dabar žmonės pasidarė kaip velniai. O! Šėtonas pasaulį valdo [...]* (ATT2, 208), *Iš mane toks kriaučius tai kaip iš velnio vargonininkas* (ATT2, 200), *Nuskambėjo kaip velnių pulkas* (LKT, 198), *Sakau, kur valkiojiesi šitokiu laiku: visas svietas miega, o tu kaip piktos dvasios apsėstas su tom knygom daužais* (LKT, 380), *Pamačiau, lekia paupiu boba be skarelės kaip ragana* (ATT1, 127), *Susidraugausi tu su juo kaip velnias su senu žydu* (ATT1, 200). Kitais palyginimais kuriamas regimasis (*Daugybės juodvarnių kaip velnių gauja: laukas žiba nuo jų – taip juoda* (LKT, 180) ir akustinis vaizdai (*Ir va taip kad užrėkiu tokiu balsu gūdu tai kokiu nu kaip kokio slibino* (ATT1, 209).

Rasta palyginimų, kurių priskyrimas vienai ar kitai teminei grupei yra gana sudėtingas ir sąlygiškas. Apibendrinant skiriama *būsenu, vpatybiu, veismu ir situaciju* (32), susijusių su žmogaus gyvenimu, veikla ar gyvūnų pasauliu, grupė. Šiais palyginimais apibūdinamas veiksmo būdas, psichinės charakteristikos, kai kuriais iš jų pejoratyviškai apibūdinamas asmuo.

Būsenos

A dabar gi kaip prakeikti, spardos tik, muistos, ir viskas (ATT1, 46) (apie šiuolaikinius šokius), *Nu pravda taip buvo, kaip aš gyvas* (ATT1, 186), *Sykį kaip ji lėkė durpynėn. Sesuva guli kaip negyva [...]* (ATT1, 193), *O žmogus nemokytas, tai ir durnas. Kaip kušlas kur*

(ATT1, 221), *Atsimenu lyg per sapnus* (ATT1, 224), *Praėjo gyvenimas kaip sapne* (ATT2, 102), *Ko tu guli kaip numiręs? Sakyk, kur šiandien važiuosim!* (LKT, 291).

Ypatybės

Valgo kaip didelis [...] (LKT, 198), *Duktė nelabai patenkinta buvo, ale vaikas kaip apkerėtas. Nesitraukė nuo gyvuliuko* (ATT1, 40), *Naktį lakstydavo [ežiukas] kaip padūkęs* (ATT1, 40), *Kaip kada geras, kaip kada kaip pasiutęs jis būna* (ATT1, 200), *Tik tas ligonis pasikėlė kaip raitas* (ATT1, 218), *Pikta tokia [mokytoja] [...] tai kaip duos lenton. Vaikas kaip nugundintas* (ATT1, 67), *Agi, kad man nelabai ir tinka ančiokai šitie. Su raudonom va čionai gi va, matai, kai kruvina* (ATT1, 86).

Veiksmi

[...] kad anis viską sumokėtų, kaip reikia atsiskaitytų (ATT1, 136).

Situacijos

Parėjom, vaikelį, po keturiolikos dienų – kaip iš gaisro: viskas buvo sudaužyta, langai išmušti, grindys aptekusios buvo tų varlių, gali sakyti, repečkų (LKT, 171).

Meninių palyginimų gramatinės funkcijos

Palyginimo funkcija labai priklauso nuo jo gramatinės aplinkos. Tai rodo, jog vienodos sandaros palyginimai gali atlikti įvairias funkcijas.

Pavyzdžiui, veiksmažodinės aplinkos palyginimas *kaip pasiutę* atlieka prieveiksmio funkciją (*Ale kaip jie išsigando [...] Jie nulėkė kaip pasiutę* (ATT2, 269) „greitai“), o įvardinės aplinkos – atlieka būdvardžio funkciją (*Kaip kada geras, kaip kada kaip pasiutęs jis būna* (ATT1, 200) „piktas, blogas“).

Aukštaičių tarmės palyginimai daugiausia atlieka prieveiksmio funkciją, taip pat būdvardžio funkciją ir labai maža dalis – veiksmažodžio.

Prieveiksminės funkcijos palyginimai

Prieveiksminės funkcijos palyginimų aplinką sudaro: a) veiksmažodis, b) būdvardis ir c) (labai retai) daiktavardis.

Aplinkos veiksmažodžiai reiškia judėjimą:

Ir mane veža kai griausmu (ATT1, 83) „labai greitai“,

Aš tik ant dviračio sėdu kai voverė ir lekiu ieškoti (ATT2, 190) „vikriai“,

Aš žinau kiekvieno ydas, aš jų nekelsiu taip kai ant šakų kokių (ATT2, 231) „aukštai“,

Kurgi tie piemenys? Karvės lekia kaip padūkę (LKT, 291) „greitai“,

*Įdėjo tą dviratį mano bagažin, mane **parvežė kaip poną**, išlaipino (ATT1, 221) „patogiai“,*
*Aš **ėjau kaip raita per visus, per galvas** (ATT2, 127) „vikriai“,*
*Jis vis **lekia kaip žaibu** (LKT, 367) „greitai“,*
*Susiedas arklį pasikinkė, **kaip perkūnas išskrenda daktaro** (ATT2, 120) „greitai, staigiai“,*
 taip pat nurodo fizinę (dažniausiai intensyvių veiksmą) ir psichinę būsenas:
*[...] **mum nedavė pavalgyt kaip reik** (ATT2, 233) „tinkamai, gerai“,*
***Gyvenu kaip pelė ant aruodo** (ATT1, 201) „gerai“,*
***Ryja kaip iš bado ištrūkęs** (ATT1, 109) „labai greitai“,*
*Aš visa **drebėjau kaip epušės lapas** (ATT1, 209) „labai“,*
***Apsikabina kai meška avilį** (ATT1, 109) „nerangiai“,*
*Apsiženiijo ir **gyvena kaip žalias nedegas** (LKT, 199–200) „prastai“,*
*Paskiau gi numirė tėtė [...] **Kaip per sapną atsimenu, kad kai numirė, aš už jo gulėjau** (LKT, 275) „menkai, neaiškiai“.*

Veiksmažodinės aplinkos palyginimai dažnai rodo veiksmo būdą ar intensyvumą:

*[...] o **šokt – tai kaip šimtas velnių neša** (LKT, 199) „greitai, vikriai“,*
***Praėjo gyvenimas kaip sapne** (ATT2, 102) „greitai“,*
*Viena ir **likau kai stulpas** (ATT2, 73) „visiškai viena“,*
*Pamatėm – atskrenda arkllys įsišiaušęs, **kaip vėjas lekia** (LKT, 225) „greitai“,*
*Tas vyras, teisybė, išgeria, ale jis ir **dirba kaip arkllys** (ATT2, 174) „sunkiai“,*
***Čerški kaip pereklė višta** (LKT, 168) „labai“,*
***Sopa galva, verda kaip puode** (LKT, 379) „labai stipriai“,*
*Eidavom mokyklon basi [...] **kojom nebūdavo šalta, jos degdavo kaip ugnis** (ATT2, 78) „labai stipriai“,*
*Dabar nešnekinsi jos: **tyl kaip užsiūta** (LKT, 178) „visiškai“,*
***Pasisekė kaip aklai vištai grūdas** (LKT, 210) „labai“.*

Kaip matyti iš pavyzdžių, daugeliu atvejų sakinyje nėra prieveiksmio, veiksmažodis tiesiogiai siejamas su palyginimu, plg. *Kurgi tie piemenys? Karvės lekia kaip padūkę* (LKT, 291) ir *Kurgi tie piemenys? Karvės lekia greitai kaip padūkę*.

Prieveiksminės funkcijos palyginimų aplinką sudaro ir būdvardis. Tokiu atveju palyginimas papildo ar sustiprina būdvardžio reikšmę ir dažniausiai turi reikšmę „labai“:

*O tėtis tai **piktas kai širšė buvo** (ATT2, 205) „labai piktas“,*
***Suodinas kaip pečiaus kakta** (LKT, 374) „labai suodinas“,*
*Aš vaikštau **tiesi kaip smilga** (ATT2, 155) „labai tiesi“,*

Raudona kaip kraujai (ATT2, 89) „labai raudona“,

Su viena nakčia pasidariau balta kai obelis (ATT2, 183) „labai balta“.

Labai retai palyginimas gali būti susijęs su daiktavardžiu (kilmininku ar vardininku). Šiuose sakiniuose palyginimas turi kiekybinio prieveiksmio reikšmę:

Šitiek žmonių: kaip buožių prikimšta! (LKT, 384) „labai daug“,

Šešios buvom mergaitės, šeši bernaičiai. Ot pulkas, kaip paršiuku! (ATT2, 224) „labai daug“.

Būdvardinės funkcijos palyginimai

Šio tipo palyginimų aplinką sudaro daiktavardis:

a) vardininkas

Galvos kaip rėtis – va, kokie kopūstai (LKT, 222) „didelės“,

A kumelė kai mašina, tos kojos lapu lapu (ATT1, 105) „nerangi“,

Burna kaip arklio galva (ATT2, 93) „didelė“,

[...] *ten kaip maišas tiesiog tas pilvas [veršio]* (Kazlauskaitė, 61) „didelis, gilus“,

O žmogus nemokytas, tai ir durnas. Kaip kušlas kur (ATT1, 221) „žlibas“,

Pirmutiniai ratai gerai perėjo, nu, o paskutiniai ratai nukrito nuo tilto, ir aš nukritau.

Atsikėliau rytą, – tą vakarą nejaučiau, – atsikėliau: kad koja kaip kepalas! (LKT, 190–191) „didelė“,

Kiškis pilkas, nageliais geltonais, ausys stačios, akys plačios, dantys kaip vargonai (LKT, 341) „reti, dideli“,

[...] *atėjo pasitikt vyrai kaip ažuolai, moterys įsidabinę* (ATT2, 238) „dailūs, nuauge“,

Žodis kaip žvirblis: purpt ir nebeliko (LKT, 156) „staigus“,

Ir loja, loja. A balselis kaip zvanelis, kožna kur girdis (ATT1, 39–40) „labai garsus“,

b) galininkas

[...] *jau ji įpylus atneša sriubos ir kaip du pirštai, kaip pusė dviejų pirštų tokį šmotuką lašinių* (ATT2, 232) „mažą“,

A jos brolis kostiumą kad nusipirko kai ledą (ATT1, 107) „labai gražų“,

c) įnagininkas

Ir tada va tokiais gabaliukais kaip degtukų skrinikės supjausto [paršiuką], kad negestų atseit (ATT2, 210–211) „mažais“;

taip pat įvardis (asmeninis):

Ji tokia: nė saulės nudegus, nė nieka, kaip pusnis – kur tu galėjai būt visą vasarėlę (LKT, 179) „balta“,

*Sudėk plaukus, tai būsi [numanomas **tu**] kaip lėliukė (ATT1, 221) „labai graži“,
*Lakštingalas nėra didelis: kaip žvirblio spirgas jisai yra (LKT, 177) „mažas“,
Jis visą laiką kaip dagis, *prieit negali* (LKT, 197) „šturkštus, atšiaurus“.**

Veiksmožadinės funkcijos palyginimai

Šių palyginimų yra žymiai mažiau neirieveiksminės ir būdvardinės funkcijos palyginimų; jie reiškia staigų, netikėtą veiksmą:

[...] Sako, priviriau, prikepiu, kaip kokion duobėn viskas (ATT1, 68) „staigiai dingo“,
A tas toks va šite va ant žmogų niekai, vai kaip, kai veršis badyt (ATT1, 78) „puola“,
Nu, sako, bet tu įstūmei [...] man kaip su koku kuolu davė man (ATT1, 209) „apstulbino“,
Ir kai taip padarė, kaip ranka atėmė. Nei daktarų reikėjo, nieko (ATT2, 141) „visiškai praėjo“.

IŠVADOS

- Iš pasirinktų aukštaičių tarmės šnekamosios kalbos tekstų išrinkti 202 dalykiniai palyginimai ir 297 meniniai palyginimai.
- Šios tarmės dalykiniai palyginimai dažniausiai vartojami su lyginamaisiais jungtukais *kaip*, *už*, taip pat su aukštesniojo ir aukščiausiojo laipsnio būdvardžiais, o meniniai palyginimai – su lyginamuoju jungtuku *kaip*.
- Dauguma (172) aukštaičių tarmės meninių palyginimų yra užfiksuoti K. B. Vosilytės *Lietuvių kalbos palyginimų žodyne* (1985) kaip pastovios, nusistovėjusios, tradicinės kalbos priemonės. Tokie palyginimai, plačiai vartojami šnekamojoje kalboje, vadinami uzualiniais. Jie nėra kuriami bendravimo procese, o vartojami iš atminties kaip kolektyvinės kūrybos formulės. Kita dalis (125) meninių palyginimų yra leksiškai laisvi, situaciniai (okazionaliniai).
- Daugelio kalbininkų (J. Paulauskas, E. Jakaitienė, K. Župerka, J. Pikčilingis) pastovūs (tradiciniai) palyginimai yra laikomi frazeologizmais, nes jiems būdingos visos frazeologinių junginių ypatybės. Tačiau dėl kai kurių pastovių palyginimų priskyrimo frazeologizmams abejojama, nes jie nėra visiškai sustabarėję (K. B. Vosilytė).
- Vieni aukštaičių tarmės pastovūs palyginimai, kuriems būdingas visiškas sustabarėjimas, yra laikytini idiominiiais ir priskirtini frazeologizmams (pvz., *rugiai kaip stulpas* (LKT, 385), *raukiu [drabužį] kai gudas ežerą* (ATT2, 231), kiti dėl dalinio junginio narių perprasminimo laikytini neidiominiais (pvz., *kaip pusnis* (LKT, 179), *nulėkė kaip griausmas* (LKT, 390) ir priskirtini frazeologinėms samplaikoms, užimančioms tarpinę vietą tarp laisvųjų ir frazeologinių žodžių junginių.
- Į analizuojamų aukštaičių tarmės meninių palyginimų sememą, be signifikatinės semos, gali įeiti vaizdinė ir emocinė semos. Šios tarmės atstovai, vartodami palyginimus, vienu atveju kuria regimąjį ar girdimąjį vaizdą, kitu atveju šalia vaizdingumo atsiranda teigiamas arba neigiamas vertinimas.
- Be emocijų ir vaizdingumo, meniniams palyginimams būdingas ir intensyvumas. Palyginimai sustiprina, suintensyvina kitų žodžių tiesiogines reikšmes, pvz., *šaltas kaip ledas tas bernas* (ATT1, 215) („labai šaltas“), *sveikas*

kaip ridikas (ATT1, 39) („labai sveikas“), *Čerški kaip pereklė višta* (LKT, 168) („labai čerški“).

- Meniniai aukštaičių tarmės palyginimai pagal tikrovės sferas suklasifikuoti į 9 temines grupes. Daugiausia palyginimų yra su gyvūnų pavadinimais, buities ir kitų daiktų pavadinimais ir negyvosios gamtos reiškinių pavadinimais.
- Palyginimai atskleidžia teigiamą arba neigiamą emocinį asmens, daikto, reiškinių ir pan. vertinimą, rodo subjektyvų kalbančiojo santykį su tikrove. Daugumai teminių grupių būdingas ir teigiamas, ir neigiamas vertinimas. Tik neigiamas vertinimas atskleidžiamas palyginimais su socialinių grupių pavadinimais ir mitonimais, o teigiamo vertinimo palyginimai daugiausia būdingi biomorfizmų grupei.
- Palyginimais gali būti nurodomos tiek išorinės, tiek vidinės charakteristikos, taip pat veiksmo būdas, jo intensyvumas.
- Daugelis palyginimų, kuriais žmogus siejamas su gyvūnu, augalu, yra tapę stereotipais ir laikomi klišėmis, pvz.: *sunkus kaip arklys* (LKT, 386), *piktas kai širšė* (ATT2, 205), *atbulas kaip vėžys* (LKT, 216), *sveikas kaip ridikas* (ATT1, 39), *tiesi kaip smilga* (ATT2, 155).
- Meninių palyginimų gramatinių funkcijų analizė parodė, kad aukštaičių tarmės palyginimai daugiausia atlieka prieveiksmio funkciją, taip pat būdvardžio funkciją ir labai maža dalis – veiksmožodžio.
- Tos pačios struktūros palyginimas gali turėti skirtingas reikšmes, pvz.: *spir kaip pasiutus* (LKT, 153) („stipriai“), *nulėkė kaip pasiutę* (ATT2, 269) („labai greitai“); *kaip pirštas tokį gabaliuką* (ATT2, 228) („labai mažas“), *Gyveni kaip pirštas viena* (LKT, 168) („visiškai viena“); *rugiai kaip stulpas* (LKT, 385) („geri, vešlūs“), *viena kai stulpas* (ATT2, 73) („visiškai viena“).

ŠALTINIAI

1. ATT1 – Markevičienė Ž. *Aukštaičių tarmių tekstai*. 1 dalis. Vilnius: Vilspa, 1999.
2. ATT2 – Markevičienė Ž. *Aukštaičių tarmių tekstai*. 2 dalis. Vilnius: VU leidyklos spaustuvė, 2001.
3. Kazlauskaitė – Kazlauskaitė R. *Šiauliškių patarmės pietinių šnektų tekstai ir komentarai*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2005.
4. LKT – *Lietuvių kalbos tarmės*. Vilnius: Mintis, 1970.
5. VAK – *Vakarų aukštaičiai kauniškiai ir Klaipėdos krašto aukštaičiai*: mokomoji knyga / Sudarė Rima Bacevičiūtė, Danguolė Mikulėnienė, Vilija Salienė. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005.
6. ŽGV – Geda S. *Žalio gintaro vėriniai*. Vilnius: Vaga, 1988.

LITERATŪRA

1. Akelaitis, 2002 – Akelaitis G. Pertarai sakytinėje kalboje // *Gimtoji kalba*. Nr. 1. P. 3–6.
2. Barauskaitė, 1995 – *Lietuvių kalba* / J. Barauskaitė ir kt. 1 dalis. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
3. Barauskaitė, 1982 – Barauskaitė J. *Lietuvių kalbos frazeologizmai*. Vilnius: Šiaulių K. Preikšo pedagoginis institutas.
4. Chrestomatija, 2004 – *Lietuvių kalbos tarmių chrestomatija*. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.
5. Drotvinas, 1987 – Drotvinas V. *Lietuvių kalbos leksika ir frazeologija*. Vilnius: LTSR aukšt. ir spec. vid. mokslo m-ja.
6. Galperin, 1971 – Galperin I. R. *Stylistics*. Moscow: Higher School Publishing House.
7. Gudavičius, 2000 – Gudavičius A. *Etnolingvistika*. Šiauliai: K. J. Vasiliausko leidykla.
8. Jakaitienė, 1980 – Jakaitienė E. *Lietuvių kalbos leksikologija*. Vilnius: Mokslas.
9. Jakaitienė, 1988 – Jakaitienė E. *Leksinė semantika*. Vilnius: Mokslas.
10. Kalinauskas, 1974 – Kalinauskas B. *Lietuvių liaudies šnekamosios kalbos frazeologija*. Vilnius: [VVPI].

11. Karaliūnas, 1997 – Karaliūnas S. *Kalba ir visuomenė: psichosociologiniai ir komunikaciniai kalbos vartojimo bruožai*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
12. KTŽ, 1990 – Gaivenis K., Keinys S. *Kalbotyros terminų žodynas*. Kaunas: Šviesa.
13. Kvašytė, Župerka, 2006 – Kvašytė R., Župerka K. Lietuvių ir latvių funkcinių stilių terminai // *Lietuvių ir latvių gretinamosios stilistikos klausimai*. Šiauliai: VšĮ Šiaulių universiteto leidykla. P. 65–80.
14. Labutis, 1998 – Labutis V. *Lietuvių kalbos sintaksė*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
15. LKG – *Lietuvių kalbos gramatika*. Vilnius: Mintis, 1975. T. 3.
16. LKŽ – *Lietuvių kalbos žodynas*. Vilnius, 1968–2002. T. I–XX.
17. Marcinkevičienė, 1995 – Marcinkevičienė R. Kolokacija: tyrimo objektas, aspektai, metodai // *Lituanistica*. Nr. 2. P. 40–54.
18. Marcinkevičienė, 1999 – Marcinkevičienė R. *Atminties labirintuose // Darbai ir dienos*. Nr. 10(19). P. 108–124.
19. Marcinkevičienė, 2001 – Marcinkevičienė R. Tradicinė frazeologija ir kiti stabilūs žodžių junginiai // *Lituanistica*. Nr. 4(48). P. 81–98.
20. Miliūnaitė, 2001 – Miliūnaitė R. Šis tas apie bendrinę šnekamąją kalbą // *Gimtoji kalba*. Nr. 1. P. 3–9.
21. Palionis, 1964 – Palionis J. *Lietuvių literatūrinės kalbos istorijos įvadas*. Vilnius.
22. Paulauskas, 1977 – Paulauskas J. *Lietuvių kalbos frazeologijos žodynas*. Kaunas: Šviesa.
23. Pikčilingis, 1967 – Pikčilingis J. *Žodžių vartojimas perkeltine reikšme: tropai*. Kaunas: Šviesa.
24. Pikčilingis, 1971 – Pikčilingis J. *Lietuvių kalbos stilistika*. 1 dalis. Vilnius: Mokslas.
25. Pikčilingis, 1975 – Pikčilingis J. *Lietuvių kalbos stilistika*. 2 dalis. Vilnius: Mokslas.
26. Pupkis, 2005 – Pupkis A. *Kalbos kultūros studijos*. Vilnius: Gimtasis žodis.
27. Ramonaitė, 1972 – Ramonaitė V. *Epitetai, palyginimai*. Šiauliai.
28. Rosinas, 1996 – Rosinas A. *Lietuvių bendrinės kalbos įvardžiai*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
29. Šoblinskas, 1977 – Šoblinskas A. Ekspresija, ekspresyvumas // *Mūsų kalba*. Nr. 1. P. 65–66.
30. Šoblinskas, 1987 – Šoblinskas A. *Lietuvių kalbos didaktika*. Vilnius: PMTI.

31. Šukys, 1964 – Šukys J. Kai kurie šnekamosios kalbos sintaksės ypatumai // *Tarybinė mokykla*. Nr. 4. P. 10–12.
32. Vaicekauskienė, 2002 – Šnekamoji kalba tebelaukia savo eilės // *Bendrinės kalbos ribos: teminis tezių rinkinys ir 10-osios Jono Jablonskio konferencijos pranešimų tezės*. Vilnius.
33. Vitkauskas, 1981 – Vitkauskas V. *Liaudies kalbos grožis*. Vilnius: Mokslas.
34. Vosylytė, 1972 – Vosylytė K. Lietuvių kalbos lyginamųjų frazeologizmų santykis su aplinka // *Lietuvių kalbotyros klausimai*. T. 13. P. 99–101.
35. Vosylytė, 1985 – *Lietuvių kalbos palyginimų žodynas* / Sudarė K. B. Vosylytė. Vilnius: Mokslas.
36. Wales, 1991 – Wales K. *A dictionary of stylistics*. London and New York: Longman.
37. Župerka, 1980 – Župerka K. *Stiliaus figūros*. Vilnius: LTSR aukšt. ir spec. vid. mokslo m-ja.
38. Župerka, 1983 – Župerka K. *Lietuvių kalbos stilistika*. Vilnius: Mokslas.
39. Župerka, 2001 – Župerka K. *Stilistika*. Šiauliai: VšĮ Šiaulių universiteto leidykla.
40. Ахманова, 1969 – Ахманова О. С. *Словарь лингвистических терминов*. Москва: Советская энциклопедия.
41. Долинин, 1978 – Долинин К. А. *Стилистика французского языка*. Ленинград: Просвещение.
42. Кифер, 1985 – Кифер Ф. О роли прагматики в лингвистическом описании // *Новое в зарубежной лингвистике*. Москва: Прогресс.
43. Кожина, 1983 – Кожина М. Н. *Стилистика русского языка*. Москва: Просвещение.
44. Лаптева О. А. *Русский разговорный синтаксис*. Москва: Наука, 1976.
45. *Русская разговорная речь: фонетика, морфология, лексика, жест*. Москва: Наука, 1983.
46. Сиротинина О. Б. *Современная разговорная речь и ее особенности*. Москва: Просвещение, 1974.
47. Сиротинина О. Б. *Русская разговорная речь*. Москва: Просвещение, 1983.

ZUSAMMENFASSUNG

Ein Bild wird meistens mit Hilfe von Metaphern, Metonymien und Gleichnissen geschaffen. Bilder können in drei Gruppen gegliedert werden: konkrete (visuelle und akustische) und abstrakte (relationale). Zu einer Art der Schaffung von visuellen und seltener akustischen Bildern gehört der Vergleich.

Es werden zwei Arten des Vergleiches unterschieden: bildhafter (Gleichnis) und sachlicher (Vergleich). Gleichnis (bildhafter, stilistischer Vergleich) ist ein Stilmittel auf der Grundlage der expressiven Gegenüberstellung eines Gegenstandes, einer Handlung, einer Eigenschaft anderen Erscheinungen anhand eines gemeinsamen (realen oder vermeintlichen) Merkmals, und der sachliche Vergleich in der wörtlichen Bedeutung beruht auf der Gegenüberstellung zweier Erscheinungen in der Hinsicht der Qualität oder Quantität (K. Župerka).

Die sachlichen Vergleiche in den analysierten Texten der Mundart von Oberlitauern werden meistens mit den Vergleichspartikeln *kaip, už (wie, als)*, sowie durch Komparativ und Superlativ gebildet, und die Gleichnisse enthalten die Vergleichspartikel *kaip (wie)*.

Die meisten Gleichnisse der oberlitauischen Mundart sind in dem Buch von K. B. Vosylytė *Lietuvių kalbos palyginimų žodynas* (1985) festgehalten. Das sind fest gefügte (usuelle) Vergleiche. Den anderen Teil bilden die lexisch freien, situativen (okkasionellen) Gleichnisse.

Die Gleichnisse der oberlitauischen Mundart sind nach den Wirklichkeitsbereichen in 9 thematische Gruppen gegliedert. Die meisten Vergleiche enthalten die Benennungen von Tieren und Gegenständen des Alltags sowie anderen Gegenständen.

Die Vergleiche der oberlitauischen Mundart übernehmen meistens die Funktion des Adverbs sowie Adjektivs und nur ein kleiner Teil wird als Verb gebraucht.

PRIEDAS

AUKŠTAIČIŲ TARMĖS UZUALINIŲ IR OKAZIONALINIŲ PALYGINIMŲ ŽODYNĖLIS

Žodynėlyje kiekvienas palyginimas pateikiamas vieną kartą (išskyrus tuos atvejus, kai viename pavyzdyje yra du palyginimai) abėcėlės tvarka prie palyginimo pagrindinio žodžio, kuris sudaro palyginimo branduolį. Pagrindinis žodis iškeliamas pusjuodžiu šriftu prieš palyginimą(-us). Pagrindinis žodis pateikiamas toks, koks vartojamas palyginime, pvz., **Adatų** *Sako, nutirpo visa, rankas, kojas pakirto, stoviu kaip ant adatų* (ATT1, 100), **Cibuliai** *Panelytei akys kaip cibuliai išvirto* (ATT1, 38), **Barabanam** *Pasakyta namo negrįžt tušties kaip barabanam* (ATT1, 42), **Zuikiai** *O vakare jie kai tie zuikiai drikt drikt nuo to tvarto* (ATT2, 187). Kai kelių palyginimų pagrindinis žodis yra tas pats (ir to paties linksnio), tik skiriasi skaičiumi ar gimine, tie palyginimai pateikiami viename lizde, o pagrindinis žodis nurodomas pagrindine forma – (vyriškosios giminės) vienaskaitos vardininko linksniu, pvz., **Ažuolas** *Vyras kaip ažuolas buvo, o tik susisuko, ir nēr* (LKT, 200), [...] *atėjo pasitikt vyrai kaip ažuolai, moterys isidabinę* (ATT2, 238), **Gyvas** *Nu pravda taip buvo, kaip aš gyvas* (ATT1, 186), *Tokių tankių rugių kaip gyva nemačiau* (LKT, 200).

UZUALINIAI PALYGINIMAI (172)²²

Adatukēm

Net užtirpsta tai kaip čiūdnei. Aš nē nežinau, tokiom kaip adatukēm pirštus maigo (ATT1, 193)

Adatų

Sako, nutirpo visa, rankas, kojas pakirto, stoviu kaip ant adatų (ATT1, 100)

Arklys

Jis sunkus kaip arklys (LKT, 386), *Tas vyras, teisybė, išgeria, ale jis ir dirba kai arklys* (ATT2, 174)

²² Skliaustuose nurodomas uzualinių palyginimų skaičius.

Apsiėdė

Paniurė visi vaikšto, kai kokių musmėrių apsiėdė (ATT1, 130)

Apsėstas

Sakau, kur valkiojiesi šitokiu laiku: visas svietas miega, o tu kaip piktos dvasios apsėstas su tom knygom daužais (LKT, 380)

Apkerėtas

Duktė nelabai patenkinta buvo, ale vaikas kaip apkerėtas. Nesitraukė nuo gyvuliuko (ATT1, 40)

Asilui

Per dieną kojos nušlapė, ausys išlenkė kaip asilui [...] (LKT, 216)

Atėmė

Ir kai taip padarė, kaip ranka atėmė. Nei daktarų reikėjo, nieko (ATT2, 141)

Avis

Bėga kaip nuo vilko avis (LKT, 373)

Avela

Laksto kai avela uodegon įkirpta (ATT1, 109)

Ažuolas

Vyras kaip ažuolas buvo, o tik susisuko, ir nēr (LKT, 200), [...] atėjo pasitikt vyrai kaip ažuolai, moterys įsidabinę (ATT2, 238), Du sūnai kaip ažuolai (LKT, 317)

Britvu

Snapu užkliuvo už kelnių kalašiu, kaip britvu perrėžė (ATT1, 38)

Burokai

Visi raudoni kaip burokai, o kad perpjautum, tai visi kaip sniegas (LKT, 314)

Cibuliai

Panelytei akys kaip cibuliai išvirto (ATT1, 38)

Cukrus

Sausas kai cukrus (ATT1, 109)

Dagis

Jis visą laiką kaip dagis, prieit negali (LKT, 197)

Didelis

Valgo kaip didelis [...] (LKT, 198)

Drobė

Nusigando žmogus, išbalo kaip drobė (LKT, 331)

Duona

Meilė kaip alkanam duona (ATT2, 114)

Dūmas

Gaspadinė kaip dūmas iš gryčios (ATT1, 37–38)

Ėriukas

Perkūnas kaip trinkteri, tai jis kaip ėriukas burena (LKT, 212)

Galvijas

Rėkiau kaip galvijas, tai nuvežė ligoninėn (LKT, 294)

Gaisro

Parėjom, vaikeli, po keturiolikos dienų – kaip iš gaisro: viskas buvo sudaužyta, langai išmušti, grindys aptekusios buvo tų varlių, gali sakyti, repečku (LKT, 171)

Gegutė

Kukuok kaip gegutė vidunaktį (ATT2, 154)

Girnapusė

Smagus kaip apatinė girnapusė (LKT, 346)

Gyvas

Nu pravda taip buvo kaip aš gyvas (ATT1, 186), Tokių tankių rugių kaip gyva nemačiau (LKT, 200)

Griausmas

Tada durimi kaip daviau ir pats per kluonieną, sakytume, kaip griausmas nulėkė (LKT, 390)

Griausmu

Ir mane veža kai griausmu (ATT1, 83)

Gudas

[...] raukiu [drabuži] kai gudas ežerą (ATT2, 231)

Išdeges

Aš gi tau nespėjau pasakyti, gi tu išlėkei kaip akis išdegus (ATT1, 57–58), Leki kai akis išdeges (ATT1, 109)

Ištraukti

[...] visa kakta šlapia. Plaukai, sako, kaip iš vandenio ištraukti (ATT1, 215)

Jautis

Atvežė man. Dabar nupenėjau [katina], kaip jautis, riebus, storas, kudlotas (ATT1, 41)

Jūra

Kaip jūra mūsų lauke rugiai (LKT, 173)

Kačerga

[...] kviečiuos gyvatė gulėjo kai kažerga (ATT1, 105), Aitvaras lekia toks pašvaiste ilgas kaip kažerga [...] (LKT, 266)

Kakta

Suodinas kaip pečiaus kakta (LKT, 374)

Kalakutas

Išsipučiu kaip kalakutas (ATT2, 136)

Kanklės

Sausos kai kanklės (ATT1, 109)

Karvė

Brenda per balas kaip karvė (LKT, 210), Myli kaip karvė teliuką (ATT1, 200)

Kazokas

Jeigu man ką padarė, aš turiu padaryt dvigubai. Eidavau kai kazokas (ATT2, 193)

Kirviu

Pasakė, kaip kirviu nukirto (LKT, 294)

Košės

To medaus kabino kabino kaip košės: būdavo geldas prideda (LKT, 222)

Kraujas

[...] suvarė Nemunan, sušaudė. Tai Nemune buvo kaip kraujas vanduo (ATT2, 244), Raudona kaip kraujai (ATT2, 89)

Kuisis

Zyžia kaip kuisis (LKT, 156)

Kulka

Avelės pasibaidys, tai kaip lėks kaip kulka (ATT2, 106), Grasila ir sudiev nepasakius taip ir šovė pro duris kaip kulka (ATT1, 57)

Kušlas

O žmogus nemokytas, tai ir durnas. Kaip kušlas kur (ATT1, 221)

Lapas

Aš visa drebjau kaip epušės lapas (ATT1, 209)

Ledas

[...] tai šaltas kaip ledas tas bernas (ATT1, 215)

Leda

A jos brolis kostiumą kad nusipirko kai leda (ATT1, 107)

Lelija

Šit ir atlėkė didi kumpanija, visi gražiai apsirėdę kaip darže lelija (LKT, 150)

Lenta

Tie storgaliai tų šiaudų būdavo kad tie kai lenta lygūs! (VAK, 75)

Lepšiai

[...] tos kojos kaip lepšiai ir rankos, nieko nevaldo (ATT2, 87)

Lėliukė

Sudėk plaukus, tai būsi kaip lėliukė (ATT1, 221)

Linai

Katros šviesios, tai tiesiog kasos tai kaip linai [...] (ATT2, 131)

Liepa

O aš drūta kai liepa, sveikata mano gera (ATT2, 194)

Liepom

Mano mama numirė aštuoniasdešimt dvejų metų, o su visais dantimis, kaip su liepom – rodos, tai šiudien sudėti (LKT, 367)

Lynas

A riebumas karvės kaip lynas (ATT1, 105)

Maišas

[...] ten kaip maišas tiesiog tas pilvas [veršio] (Kazlauskaitė, 61), Ir miežiai pjautini, ir viską, o jis guli kaip maišas (LKT, 163)

Mekšro

Pastovėtum biskutuką: akys raudonos kaip mekšro (LKT, 211)

Meška

Apsikabina kai meška avilį (ATT1, 109), Apaugęs plaukais kaip meška (LKT, 223)

Mielių

Ir augo [šuniukas] kaip ant mielių (ATT1, 167)

Mūras

Rugiai kaip mūras (LKT, 318)

Musė

Mergiotė nusivoliojo, nusivoliojo pakalnėn ir kapstos kaip musė bliūde (ATT2, 78)

Nedėguliai

[Juodvarniai] juodi kaip nedėguliai (LKT, 320)

Negyva

Sykį kaip ji lėkė durpynėn. Sesuva guli kaip negyva [...] (ATT1, 193)

Numiręs

Ko tu guli kaip numiręs? Sakyk, kur šiandien važiuosim! (LKT, 291)

Obelis

Su viena nakčia pasidariau balta kai obelis (ATT2, 183)

Padūkės

Naktį lakstydavo [ežiukas] kaip padūkės (ATT1, 40), Kurgi tie piemenys? Karvės lekia kaip padūkę (LKT, 291)

Pagimdytas

Kaip motkos pagimdytas parlėkė nuogas (ATT1, 196)

Parakas

Kaip tik numetė ta švėbelį ant spalių, tik pūst kai paraks į visas puses! (VAK, 64)

Pasiutęs

Kaip kada geras, kaip kada kaip pasiutęs jis būna (ATT1, 200), Bjauri, baisiai bjauri mūsų karvė: spir kaip pasiutus, tegul ją kelmai atim! (LKT, 153), Ale kaip jie išsigando [...] Jie nulėkė kaip pasiutę (ATT2, 269)

Pečius

A kumelė didelė kai pečius, eik, kaip traktorius (ATT1, 105)

Pelė

Gyvenu kaip pelė ant aruodo (ATT1, 201)

Perkūnas

Kai priėjau duris, tai kaip perkūnas išlėkiau pro duris ir atlėkiau pas dėdę (LKT, 313), Susiedas arklį pasikinkė, kaip perkūnas išskrenda daktaro (ATT2, 120)

Perkūnija

Čigonas išėjo kaip perkūnija iš sodžiaus: gavęs porą arklių, beatjos tau! (LKT, 213)

Perkūno

[...] tai tie arkliai davė taip kaip iš perkūno. Toks dulkių debesis tik pakilo ir jau jų nematyt (ATT2, 205)

Persiėdęs

Nuleipęs kaip musmirių persiėdęs (LKT, 168)

Pirštas

Bet kiek jų suvalgo, kaip pirštas tokį gabaliuką (ATT2, 228), Gyveni kaip pirštas viena (LKT,168), [...] jau ji įpylus atneša sriubos ir kaip du pirštai, kaip pusė dviejų pirštų, tokį šmotuką lašinių (ATT2, 232)

Pjaunamas

[...] rėkia kaip pjaunamas (LKT, 198)

Ponai

Išsipustė kaip ponai (ATT1, 41)

Poną

Įdėjo tą dviratį mano bagažin, mane parvežė kaip poną, išlaipino (ATT1, 221)

Pririšęs

Kiti pradėjo juoktis, o tas tilo nutilo kaip liežuvį pririšęs (LKT, 208)

Pritrenkti

O dabar tai, aš ir kalbu, kaip ir šlapiu maišu pritrenkti visi va tokie (ATT2, 127)

Puodas

Plepa kai nemuna puodas (ATT1, 109)

Pusnis

Ji tokia: nė saulės nudegus, nė nieka, kaip pusnis – kur tu galėjai būt visą vasarėlę (LKT, 179)

Ragana

Pamačiau, lekia paupiu boba be skarelės kai ragana (ATT1, 127)

Rankom

Imi kaip atbulom rankom (LKT, 197)

Raitas

Tik tas ligonis pasikėlė kaip raitas (ATT1, 218), Ašėjau kaip raita per visus, per galvas (ATT2, 127)

Reikia

[...] kad anys viską sumokėtų, kaip reikia atsiskaitytų (ATT1, 136), Jau jei kas atsilauš [duonos], tai nebus sapnas kaip reikia (ATT1, 179), Nu, sakau, palauk, padlyna. Aš tave palauksiu, kol tu prieisi man kaip reikia, kuo arčiau, nu (ATT1, 188), Mes apniūkavom tą vaiką kaip reikia (ATT2, 199), Ale paskui jau pasitaisė, buvo vyras kaip reik jau (VAK, 48), [...] mum nedavė pavalgyt kaip reik (ATT2, 233), Rugiai kaip stulpas, nei vienais metais nebuvo tokie – ir laukas nemėžtas, ir neuždarbuitas kaip reikia (LKT, 385)

Rėtis

Galvos kaip rėtis – va, kokie kopūstai (LKT, 222)

Ridikas

Ale visas raudonas, matosi, sveikas kaip ridikas (ATT1, 39)

Sapną

Paskiau gi numirė tėtė [...] Kaip per sapną atsimenu, kad, kai numirė, aš už jo gulėjau (LKT, 275), Atsimenu lyg per sapnus (ATT1, 224)

Sapne

Praėjo gyvenimas kaip sapne (ATT2, 102)

Seilė

Meilė kaip seilė, gali nuryt, gali ir išspjaut (ATT1, 200),

Siūlas

Šaknis juoda, plona kaip ir siūlas (LKT, 313)

Skepetu

Dėdė kaip skepetu per ežerus ir nuėjo (ATT1, 214)

Skylė

Reikalingas aš gal čia kaip tilte skylė (ATT1, 201)

Smilga

Aš vaikštau tiesi kaip smilga (ATT2, 155)

Sniegas

Visi raudoni kaip burokai, o kad perpjautum, tai visi kaip sniegas (LKT, 314)

Sprogelė

Smarki mergaitė kaip sprogelė (LKT, 374)

Stirnai

Tau tik šokinėt kai stirnai tiktai (ATT2, 82)

Stulpas

Rugiai kaip stulpas, nei vienais metais nebuvo tokie – ir laukas nemėžtas, ir neuždarbuitas kaip reikia (LKT, 385), Viena ir likau kai stulpas (ATT2, 73)

Svirplys

Tos moterėlės čirška kaip svirplys (LKT, 296)

Šakalys

Pradėjo šonai durt, dūrė kaip šakalys (ATT1, 113), A kaip kliūna kokia didžiakokė, tai tada jau. Kita kūda labai kaip šakalys (ATT1, 144)

Širšė

O tėtis tai piktas kai širšė buvo (ATT2, 205)

Šliurę

Aš jį kelias dienas tai mačiau girtą kaip šliurę (ATT2, 265)

Šunelį

O mane tai perdavo ir su lazda kai šunelį [...] (ATT2, 251)

Šunys

*Pas mumis mušės kaip šunys (LKT, 221), O dabar pešas kai šunys (ATT2, 200),
Važiuoja prisilakę, visokiais balsais staugdami kaip šunys, kad net bjauru klausytis (ATT2, 250)*

Šuns

Būdavo piemenuks tai kai šuns vietoje (ATT2, 177)

Šuo

Žmogus kaip šuo prie visko priprant: į pradžia cyp, o paskui – tyl (LKT, 178)

Tetervinas

Burbuliuoja kaip tetervinas krūmuos (LKT, 156)

Ugnies

Vakar tai kaip nuburzgė ten vienas anksti, tai taip kaip ugnies (ATT2, 257)

Ugnis

Žandai dega kai ugnis, raudona aš tada [...] (ATT1, 114), Eidavom mokyklon basi [...] kojom nebūdavo šalta, jos degdavo kaip ugnis (ATT2, 78)

Užmačiau

[...] [nežino ko] jam reik: lenda ir lenda kaip į užmačiau (LKT, 200)

Užsiūta

Dabar nešnekinsi jos: tyl kaip užsiūta (LKT, 178)

Vagis

Pusantrų metų kai vagis pašalėm vaikščiojau (ATT1, 227)

Vandenėlis

Kaip tas vandenėlis nubėgo ir negriš. Jau jis bėga ir bėga. Taip žmogaus gyvenimas. Jau kas nuėjo, negriš (ATT2, 239)

Vargonai

Kiškis pilkas, nageliais geltonais, ausys stačios, akys plačios, dantys kaip vargonai (LKT, 341)

Vargonininkas

Iš mane toks kriaučius tai kaip iš velnio vargonininkas (ATT2, 200)

Velniai

Dabar žmonės pasidarė kai velniai. O! Šėtonas pasaulį valdo [...] (ATT2, 208)

Velnių

[...] o šokt – tai kaip šimtas velnių neša (LKT, 199)

Verpstė

Taip ana sukos apie jį kaip verpstė (ATT1, 76)

Veršis

Briedis yra kaip veršis didžiausias, gražus drūtai [...] (LKT, 346)

Vėjas

Jis senoviškas šokėjas: būdavo kad streptels, kad apsisuks ant vienos kojos – net žemė linksta, eina kaip vėjas; dabartės bernai nepašoks taip (LKT, 380), Pamatėm – atskrenda arklys įsišiaušęs, kaip vėjas lekia (LKT, 225)

Vėju

Žiūriu, kad lekia šieno vežimas kaip vėju (LKT, 367)

Vėžys

[...] vakare tik parsivilkdavau kaip vėžys atbulas (LKT, 216), Aš moku plaukt atapakalas kaip vėžys (LKT, 318)

Vieversėliai

Seniau gi gano visi vaikeliai ir tik skamba gi laukas, kaip gražiai visi gieda. Visokias giesmeles, gi kaip vieversėliai (ATT1, 159)

Vijurkas

Vyniojuos kaip vijurkas po lova iš juoko (ATT2, 126)

Vilkas

Užaugo didelis [šuniukas], ale piktas kaip vilkas. Ir į vilką panašus (ATT1, 167)

Vyras

A kai stoja vyras, tai kaip vyras, žinau, kad atsistojau ir stoviu (ATT1, 37)

Višta

Čerški kaip pereklė višta (LKT, 168)

Vištai

Pasisekė kaip aklai vištai grūdas (LKT, 210)

Voras

Ko vaikščioji kaip voras kuprą papūtęs? (LKT, 178)

Voverė

Aš tik ant dviračio sėdu kai voverė ir lekiu ieškot (ATT2, 190)

Žaibas

Šnerves išpūtęs, uodegą laibą iškėlęs, tas arklys ir lekia kaip žaibas (LKT, 272)

Žaibu

Jis vis lekia kaip žaibu (LKT, 367)

Žmogus

Nuo dylektai susirengat, vaikščiojat kampais ir tai nepašokat kaip žmonys (ATT1, 193), Kai negirtas, tai būdavo žmogus kaip žmogus [...] (ATT2, 132)

Žvėriai

A vaikai labai labai negeri, kaip sako, kaip žvėriai (ATT2, 163)

Žvirblis

Žodis kaip žvirblis: purpt ir nebeliko (LKT, 156), Aš kaip tas žvirblis: pilvas mano mažinasi, mažiau vis besuvalgau, o jo pilvas atsikišęs į senatvę (LKT, 212)

OKAZIONALINIAI PALYGINIMAI (125)²³

Akys

Viską užmaišėm, mieles taip gražiai sutrupinom. Pažiūrėjom po kurio laiko, tik blizga blizga bačkutėj lyg varlių akys (ATT1, 55)

Arklys

Kaip tas arklys supančiotas ir aš taip šokinėju (LKT, 289)

Atorečiai

Tankus kai ubago atorečiai (ATT1, 109)

Avelės

Visos pašokom, visos kaip avelės kampan ir stovim visos. Vėl laukiam, kada gros (ATT1, 86)

Bačka

Priėjo storas, pilvotas kaip bačka ponas (ATT1, 38)

Barabanam

Pasakyta namo negrižt tušties kaip barabanam (ATT1, 42)

Baslys

Tik ilgas kaip baslys užaugo (ATT1, 42)

Buožių

Šitiek žmonių: kaip buožių prikimšta! (LKT, 384)

Debesys

Pečius kūrenas – aukštiniį pradaro ir vaikščioja dūmai kaip debesys (LKT, 164)

Delniukas

Trobas pastatydavo su kirviu, langeliukai – kaip delniukas (LKT, 279)

Dumblas

Tai bulvės, stačiai kai dumblas: juodi bulbieniai, net gerbenėti! (LKT, 341)

Duobėn

[...] Sako, priviriau, prikepiu, kaip kokion duobėn viskas (ATT1, 68)

Gaidžio

Galų gale nuprovijo abu, kad iš šito bernioko nepadarysi nieko kaip iš gaidžio dziegarnyko (ATT1, 42)

²³ Skliaustuose nurodomas okazionalinių palyginimų skaičius.

Galva

Burna kaip arklio galva (ATT2, 93)

Gauja

Daugybės juodvarnių kaip velnių gauja: laukas žiba nuo jų – taip juoda (LKT, 180)

Gegutės

[...] ar tu negirdi savos dukrelės verkiančios kaip gegutės kukuojančios? (LKT, 386)

(rauda prie motinos kapo)

Gyvulius

Sugrūdo visi visus, kaip gyvulius uždarė, ir baigta (ATT1, 53)

Ištrūkęs

Ryja kaip iš bado ištrūkęs (ATT1, 109)

Įgeltas

Kai bičių spiečiaus įgeltas pašoko Petras (ATT1, 195)

Jautis

Susikalbėjo kaip jautis su bite (ATT1, 109)

Judas

Sakau, šita valdžia pasikars kaip Judas (ATT2, 87)

Kabliai

Dabar kaip ir kabliai abudu jai pirštai (LKT, 313)

Kalnas

Karvę kaip įkanda, tai pereina kaip kalnas. Taip ją išpučia (LKT, 391)

Kalvis

Vaikščioja suodinas kaip kalvis (LKT, 381)

Kamuoliai

Žiūriu, anos prie parko stypsoja kaip kamuoliai (ATT1, 47)

Kankinys

Jis buvo kaip kankinys kokis, jau jo likimas toksai turbūt (ATT1, 165)

Katinas

Parsinešu namo, įsidedu, pasikavoju. Žiūri ir mano vyras kai katinas, kad ir jam duočiau (ATT1, 203), O tai ji pro Raizgių kapus kai ėjo, atsirado toks kaip katinas, toks kaip šuo, toks juodumo, to didumo (VAK, 143)

Katuką

[...] į šokius ateina tokis nu gal šešiolikos metų, taigi bernai būt paėmę kaip katuką ir išmetę (ATT1, 193)

Kepalas

Pirmutiniai ratai gerai perėjo, nu, o paskutiniai ratai nukrito nuo tilto ir aš nukritau. Atsikėliau rytą – tą vakarą neįėjau – atsikėliau: kad koja kaip kepalas! (LKT, 190–191)

Kėkštas

Ruošis, ruošis kai kėkštas už marių šiktu (ATT1, 109)

Kiaulėm

Ale blynai jau, daugumiausia ruginiai va. Taip va sumalta kaip kiaulėm (ATT1, 147)

Kirmėlė

Išrūkys kaip kirmėlė iš lašinių (ATT1, 195)

Kočėlai

Ateidavo tai kits be rankų, kits be kojų. Subintuoti kai kočėlai (ATT2, 201)

Kralikai

[...] turėjo po aštuoniolika vaikų, po dvylika. Tai dabar vienas, du ir gana. A tada, aš nesuprantu, kai kralikai (ATT1, 110)

Kregždės

Kaip kregždės [su žmona] lizdą libdėm, libdėm. Numirė [žmona], dabar [marti] tik koki žodelį vapteli (LKT, 181)

Kruopą

Ot, kaip kruopą padirbsiu, sušyli, o įsinori vandenio (VAK, 159)

Kruopos

[Su] ledais labai lijo [...] tiek papylė, kad balta dirva visa buvo tartum tokios kruopos (LKT, 248)

Kruvina

Agi, kad man nelabai ir tinka ančiokai šitie. Su raudonom va čionai gi va, matai, kai kruvina (ATT1, 86)

Kuolu

Nu, sako, bet tu įstūmei [...] man kaip su koku kuolu davė man (ATT1, 209)

Kupranugaris

Nuėjau, susimečiau, susimečiau ant pečių jau kailinius, poduškas, tą kaldrų, nu ir atėjau kaip kupranugaris (ATT2, 126)

Lašinių

Parsivežiau, tai išvirė gaspadinė mums puodą [šamo] kaip lašinių (LKT, 233)

Lazdynas

Lubinus augina dėl mėšlo: apari, išauga rugiai kaip lazdynas (LKT, 224)

Ledokėlė

[...] pamotė pasiekia [...] ir už dešimt kilometrų įkasti kai toji ledokėlė žmogaus (ATT1, 210)

Lelija

Aš sveika kaip lelija, ir nelįskit jūs (ATT2, 194)

Marčiom

Gyvenu kai prie marčiom (ATT1, 109)

Mašina

A kumelė kai mašina, tos kojos lapu lapu (ATT1, 105)

Medelio

Užšalus jos širdelė kaip medelio sauso (ATT2, 112)

Meškai

Tau tik tupėt kai meškai andery (ATT2, 82)

Mėsa

Nusibodai tu man kaip žalia mėsa su šungrybiais (ATT1, 200)

Mėšlas

[...] ir tinki kaip mėšlas į mostį (ATT1, 201)

Narkomanai

Kaip jau jie prilesa [aguonu], tai kokio to pieno prigeria, tai ir guli [žąsiukai] kaip narkomanai negyvi (ATT1, 191)

Nedegas

Apsiženijs ir gyvena kaip žalias nedegas (LKT, 199–200)

Nugundintas

Pikta tokia [mokytoja] [...] tai kaip duos lenton. Vaikas kaip nugundintas (ATT1, 67)

Ožys

Bliauna kaip ožys pjaunamas (LKT, 156)

Parašiuotas

Įlipu, kišu į drebę samtį – nelenda. Aš ranką įkišu, o ten širšių būta: viena dzipt, kita dzipt [...] Jau aš leidžiuos kaip tas parašiuota kad kuo greičiausia (LKT, 226)

Paršiuko

Ežys kaip su adatom, nosis kaip paršiuko [...] (LKT, 352)

Paršiukų

Šešios buvom mergaitės, šeši bernaičiai. Ot pulkas, kaip paršiukų! (ATT2, 224)

Paukščiai

*Ūkininkų būdavo visokių: juk žmonės taip margi kaip girios paukščiai [...] (LKT, 187),
Kai tie [vaikai] užauga, išskrenda iš savo lizdo kaip tie paukščiai (LKT, 259)*

Paukštė

Blaškaus pavasari kaip toji paukštė pašauta (ATT2, 90)

Pelėda

Kai pelėda ūlyčias ana apskraido ir nešioja pletkus (ATT1, 107)

Perkūnai

Atėmė pinigus, kiek turėjom užsidirbę, atėmė kai perkūnai kokie (ATT2, 83)

Pirštų

*[...] jau ji įpylus atneša sriubos ir kaip du pirštai, kaip pusė dviejų pirštų, tokį šmotuką
lašinių (ATT2, 232)*

Pirštai

*Tėtė mušdavo su stirniniu rapniku. Toks [...] supintas toks, toks kai du pirštai (ATT2,
194)*

Pirštinė

Buvo numauta skūra kai pirštinė (ATT2, 79)

Prakeikti

*A dabar gi kaip prakeikti, spardos tik, muistos, ir viskas (ATT1, 46) (apie šiuolaikinius
šokius)*

Puode

Sopa galva, verda kaip puode (LKT, 379)

Puodelis

[...] vaidydavos. Ten, sako, ein kaip puodelis su dviem qsom [...] (LKT, 252)

Pusnėj

Rudėna gi peri, kaip pusnėj sėdi ant kiaušinių penkiolikos (ATT1, 86)

Pulkas

Nuskambėjo kaip velnių pulkas (LKT, 198)

Pusnynas

Kiemas žolėmis apaugęs kai tik pusnynas (LKT, 180)

Ranka

Verpti tai aš nemokėčiau. Va dabar kaip mano ranka vienas pagaliukas, va čia – kitas.

Sukalti du pagaliukai (LKT, 326)

Riešai

[...] storos [kasos] tokios kaip riešai rankų (ATT2, 131)

Rupūžė

Žiūri kai rupūžė akysna (ATT1, 109)

Saulė

Kaip saulė nusileidžia, taip amžius praeina (LKT, 223)

Skrinikės

Ir tada va tokiais gabaliukais kaip degtukų skrinikės supjausto [paršiuką], kad negestų atseit (ATT2, 210–211)

Skeletas

Vienas žmogus buvo iš Linkuvos išvežtas [...] parvažiavo kai skeletas (ATT2, 153)

Skruzdėlynas

Užėjo vokiečiai – kaip skruzdėlynas virba, taip yra jų (LKT, 283)

Skruzdėlių

Jau dabar jumis kaip skruzdėlių neina apsigint (ATT, 265)

Slibino

Ir va taip kad užrėkiu tokiu balsu gūdu tai kokių nu kaip kokio slibino (ATT1, 209)

Smilgos

Mūs, kaip sako, likimai tai lūžinėjo kaip sausos smilgos (ATT2, 248)

Spanguolės

Akys kaip spanguolės (LKT, 180)

Spirgas

Lakštingalas nėra didelis: kaip žvirblio spirgas jisai yra (LKT, 177)

Stiklas

O yra tokia, vadinasi žibulinė, tai visa žiba taip kaip stiklas koks geltonai (LKT, 391)

Šakų

Aš žinau kiekvieno ydas, aš jų nekelsiu taip kai ant šakų kokių (ATT2, 231)

Šašas

Jauna motinėlė kiaušinėlius deda tankiai, į žėdną akutę; iš šalies kaip žiūri į tokį perukorį, tai atrodo taip kaip šašas – tik išvien nusėta (LKT, 205)

Šaukštas

O aš tai gimus kaip šaukštas. Niekam verta, sakau (ATT2, 123)

Šernai

Per krūmus kaip šernai užiam, ieškom [karvės] (ATT2, 153)

Šiaudai

[Ramunėlių arbata] tokios kai, kai ruginiai šiaudai tokios spalvos (ATT2, 180)

Širmas

[...] [briedis] pilkas baltais lašais, kai širmas – graži žvėris (LKT, 346)

Šunies

Kojos suskilę kaip šunies, suskirde (LKT, 216)

Šuniukas

Jis paėmė tą kumpį, pririšo ant virvės ir pats – į ratus. Kai važiuoja, tas kumpis kaip šuniukas šokinėja užpakaly (LKT, 222)

Šunų

Nugarą taip sopa, kaip dešimt šunų ado (LKT, 296)

Šuo

O tai ji pro Raizgių kapus kai ėjo, atsirado toks kaip katinas, toks kaip šuo, toks juodumo, to didumo (VAK, 143)

Šuva

Išsišiepė prieš mane kaip ir šuva prieš karštą akmenį (ATT1, 109)

Tarka

[...] tiek subadyti būdavo [padukai], kad duobutės kai tarka (ATT2, 170)

Traktorius

A kumelė didelė kai pečius, eik, kaip traktorius (ATT1, 105)

Trepais

Aš vis tiesiog į akis pasakiau: – Ko jūs lipat viena ant kitos kai trepais? (ATT2, 171)

Ubašlaitė

Dabar negroja, negroja niekas. Dunksi ir dunksi, ir dunksi kaip ubašlaitė (ATT1, 145)

Ugnies

[...] per tą tvorą ateina raudonai apsilvęs toks kaip, nu kaip ugnies spalvos (ATT1, 85)

Ugnis

Išsiilgo kaip ugnis vandens (ATT2, 255)

Užmesti

Tai kai pasakė, kad miršta bobutė, tai mes kai šokom kaip ant ugnies užmesti (ATT1, 127)

Užugdyti

Dabar anys kaip va kokiam, žinai, šiltadaržy užugdyti (ATT1, 128)

Vamzdis

Ta ielakštis ilga, pro arklius išeina: iškinkai arklius, tai stovi lyg vamzdis (LKT, 196)

Vanduo

Praėjo taip greit laikas, kaip vanduo upe nutekėjo (ATT1, 169)

Varlė

Išgirdo, kad kai varlė pliaukšterėjo (ATT2, 263), [...] netoli trobos dainuoja kai varlė, net ašaras ištraukia (ATT2, 142)

Velnias

Susidraugausi tu su juo kaip velnias su senu žydu (ATT1, 200)

Veršis

A tas toks va šite va ant žmogų niekai, vai kaip kai veršis badyt (ATT1, 78)

Viedrai

A Trumpicko kojos kai viedrai, pusė undaroko ant kojos užvyniotum (ATT1, 106)

Vilkas

[...] turėjom šunį. Ale jis buvo kaip vilkas [...] Nugi vilko prigimtis jį šaukė į mišką (ATT1, 167)

Virbalo

Kai jaunas buvau, kai mano buvo gers kalbos sumetims: kaip ant virbalo kalba ėjo (LKT, 181)

Višta

Pasikapstė bernelis kaip višta po šiukšlyną [...] (ATT1, 42)

Vištas

Tai sveikata: kaip pas vištas (LKT, 168)

Vyža

Susiraukęs kai Kavarsko vyža (ATT1, 109)

Vorą

Neša už rankos kaip vorą balan (LKT, 314)

Zuikiai

O vakare jie kai tie zuikiai drikt drikt nuo to tvarto (ATT2, 187)

Zvanelis

Ir loja, loja. A balselis kaip zvanelis, kožna kur girdis (ATT1, 39–40)

Žemėn

Ponia nugarmėjo ton upelin ir praskindo kaip kiaurai žemėn su visa kuo (ATT1, 143)

Žiežirbos

[...] imi po saują ir meti, tai atrodo – žiežirbos (VAK, 72)

Žmogus

*Bitės kaip žmogus. Geriau nei žmogus, prižiūrėti reikia (ATT1, 183), *Anam stulpe buvo gandriukų. Ir nebijo, šakalį meti, tai kaip žmogus pritupia ir vėl stovi savo (ATT2, 162)**

Žvėris

Kudlom apsileidęs kaip žvėris koks, nu (ATT1, 47)

Žvirblis

Ir bėga juodos dienos viena paskui kitą vydamos. Ir vaikštinėju kaip žvirblis, dar kol vanagas nenusinešė (ATT2, 171)